

Q. D. O. M. B. V.
CRUCENACUM PALATINUM
CUM IPSIUS
ARCHISATRAPIA ILLUSTRATUM.

HUIUS PARTEM II.
EXHIBET,
PARITERQUE
ILLUSTRES, MAXIME DEVENERANDOS
AMPLISSIMOSQUE
GYMNASII NOSTRI PROCERES,
NEC NON
RELIQUOS GENEROSOS, AMPLISSIMOS,
VENERABILES ATQUE ERUDITISSIMOS
LIBERALIUM ARTIUM FAUTORES CULTORESQUE
AD
ACTUM ORATORIO - PROMOTORIUM,
IN CONSUETO ACROATERIO MAIORI
INTER MUSICOS CONCENTUS SOLLEMNITER CELEBRANDUM,
INGENUE ET OFFICIOSISSIME
INVITAT

IOANNES HENRICVS ANDREAE,
V. D. M. & LYCEI. HEIDELBERG. REFORM. RECTOR.

A. D. IV. April. An. MDCCLXXXI. Hora pomeridiana secunda.

Typis IOANNIS BAPT. WIESEN, Vniversitatis Typographi.

Q. D. O. M. B. V.
CRUCENACUM PALATINUM
CUM IPSIUS
ARCHISATRAPIA ILLUSTRATUM.

HUIUS PARTEM II.
EXHIBET,
PARITERQUE
ILLUSTRES, MAXIME DEVENERANDOS
AMPLISSIMOSQUE
GYMNASII NOSTRI PROCERES,
NEC NON
RELIQUOS GENEROSOS, AMPLISSIMOS,
VENERABILES ATQUE ERUDITISSIMOS
LIBERALIUM ARTIUM FAUTORES CULTORESQUE
AD
ACTUM ORATORIO - PROMOTORIUM,
IN CONSUETO ACROATERIO MAIORI
INTER MUSICOS CONCENTUS SOLLEMNITER CELEBRANDUM,
INGENUE ET OFFICIOSISSIME
INVITAT

IOANNES HENRICVS ANDREAE,
V. D. M. & LYCEI. HEIDELBERG. REFORM. RECTOR.

A. D. IV. April. An. MDCCLXXXI. Hora pomeridiana secunda.

Typis IOANNIS BAPT. WIESEN, Vniversitatis Typographi.

Ordo Dicendum & Dicendum

Placuit coram me...
fieri, necesse est...
reprehensum...
alio tantum...
tunc autem...
dandi, minimum

IOANNES JACOBUS...
hodie...
prestitit, sed...
exipit

IOANNES JACOBUS...
vere...
ne...
ne...

Promotione...
promissionem...
monibus...
in...
gratia...
provenit...

...
...
...
...

Ordo Dicentium & Dicendorum.

Palæstram perorandi pro more suo aperiet Gymnafii Re-
ctor, *veros boni malique Scholastici characteres*, iam tertium
repræsentari cœptos, rursus continuaturus; quem ex octo
aliis tantummodo duo sequentur Adolescentes, & quidem ra-
-tione morum atque diligentiae de meliori publice commen-
dandi, nimirum

IOANNES IACOBVS LOOS, Heidelbergensis, qui
hodiernum Palatinatus nostri statum naturalem & litterarium
breviter, sed tamen emphatice depinget, Lat. prosaice; Hunc
excipiet

IOANNES BAEHR, pariter Heidelbergensis, *de veris*
veræ sapientiae characteribus & emolumentis acturus, in carmi-
ne vernaculo.

Promotione ab inferioribus ad superiores curias atque
præmiorum distributione ad finem perductis, immo aliis ser-
monibus paræneticis conciso stilo habitis, Lycei Moderator
in carmine Romano splendidissimæ & amplissimæ Panegyri
gratias aget meritissimas, atque ita actui felicissimam,
prouti sperat, imponet coronidem.

Inter ædes vero, quæ cuiusdam sunt nominis, occurrit

1) *Curia*, publici consilii sedes, licet operis sit non admodum visendi. Hæcce, ex lapidibus fabricata, in foro sita est. Insignia Palatina, in solario adposita, quin etiam anni MDXCIX, quo procul dubio fuit reparata, notationem in fronte præfert. Ipsam autem multo ante iam stetisse, Moguntina indicio sunt insignia, foribus ædificii interioribus insculpta. Ceterum, quæ bonorum partes sint civium, hæc, quam in ea legimus, nos edocet ἐπιγραφή:

„ Cum pietate DEUM summum reverenter adora,
„ Atque Magistratum cum pietate time y).

2) Post hanc occurrit *Domus Equitum* modo z) laudatorum. (die Commenthurei). Quam aliquando flammis absumtam, & cura *Ioannis Schnecki*, Prætoris quandam Sobernhemienſis a), reconcinnatam esse, hæc Latina & Teutonica commonſtrat inſcriptio:

SEPTEM CUM DENIS ANNIS, NUMERVM PVTO PARVVM,
EXIERANT, MEA CVM VISCERA FLAMMA RAPIT.
POST SED IOANNES SEXTO ME SCHNECKIVS ANNO
EMIT, ET IN TANTAM FECIT ABIRE DOMVM.
SECHTZIG SIEBEN DER MINDER ZAHL
BRANDT DIESER HOFF GANTZ VBERAHL,
SECHS IAHR DARNACH HAT MICH BEREITT
IOHAN SCHNECK MIT SOLCHER HERRLICHKEIT b).

3) *Domus* itidem, quæ in reliquiis bonorum montis D. DISIBODI est, & vulgo *der Disibodenberger-Hof* adpellatur; cui quoque sacellum antiquitus adiunctum est; quod tamen

y) Vid. *Crollius* l. d. p. 9. not. *

z) Supra p. 56. num. 2.

a) Quem anno seculi XIV nonagesimo secundo defunctum, λόγος ei ἐπιτάφιος, in oppidano templo positus, loquitur.

b) Apud eundem *Crollium* l. c. not. **

men postea profanos in usus conversum, hodie frumento condendo potissimum inservit e).

Hic loci nonnulla subnectemus de *cænobio Disibodenbergensi*, vernacule *Disibodenberg*, contracte *Disenberg*, nuncupato. Hoc equidem vetustissimum, iam seculo VII fundatum, atque omnium, uti creditur, primum ordinis S. Benedicti in Germania monasterium, Moguntinae diœcesis, in amœnissimo silvestrique monte, ad Glani Navæque fluviorum confluentes paulatim adfurgente d), non procul a *Staudernhemio* e), quondam in Sponhemienſi Comitatu, nunc in finibus Bipontini Ducatus positum, duobus a *Crucenaco*, atque uno a Sponhemienſi cænobio milliaribus distans, originem nomenque suum debet S. *Disibodo*, Hiberniæ Episcopo; quippe qui, multis suorum iactatus iniuriis, exulatum venit in Germaniam circa annum 545, vel, sicuti aliis placet, 674; ubi post decem suæ peregrinationis annos, instituti Benedictini parta notitia, tandem in agro Moguntino subsistit. De cetero cænobium istud varia habuit fata f).

Verum autem, ut in viam, unde digressus, regrediar, nec domus dictorum Equitum, nec villa D. *Disibodi* hodie spectabilis est, similiter ut eæ, quæ familiis nobilibus, ex plurimis, quas hocce oppidum olim habuit, adhuc sunt propriæ.

Ceterum *Sobernhemium* anno 1324 a LVDOVICO, Imperatorum huius nominis IV, ius civitatis obtinuit. Tabulas

c) Ibidem not. ***

d) Supra §. XII. p. 38.

e) Vid. infra §. XVIII. num. 39.

f) Plura dabit Oliv. *Legipontius* l. d. p. 19, seqq; cui addatur *Trithemius* in opp. hist. P. I. Lib. I. compendii annal. p. m. 54. edit. *Freberi* Francof. 1601. fol. nec non b. *Kremerus* in den diplom. Beitr. p. 19. not. 10.

las quoque, quibus civitatis iura consequutum est, e tenebris feliciter erutas esse novimus g). Ipsas autem repetere hic loc minime gravabor:

Nos Ludewicus Dei gratia Romanorum Rex semper Augustus notum esse volumus universis, quod intuitu Venerabilis Matthie Archiepiscopi Moguntini, Principis & Secretarii nostri karissimi, villam Sobernheim & eius districtum & territorium ad instar opidi nostri regalis. Franckenvort, & ipsius districtus ac territorii, auctoritate regia, meliori modo & iure, quibus Imperium hoc facere consuevit & potest, liberavimus & in his literis liberamus ad habendum ius civitatis, iudicii, atque fori, & alia, que dictum opidum Franckenvort ex regali seu imperiali liberatione ipsius recepisse dinoscitur & habet: dantes & concedentes eidem ville Sobernheim & eius incolis in rebus & personis omnem libertatem, que vulgariter Friheit appellatur, quam habet prefatum opidum Franckenvort & incole eius, qua etiam eandem villam Sobernheim auctoritate prædicta communimus præsentibus & dotamus. In cuius dicte liberationis nostre perpetuam firmitatem præsentis literas conscribi & Maiestatis nostre sigillo fecimus communiri. Nulli ergo hominum liceat hanc libertatem seu liberationem nostram in personis vel rebus incolarum prædictæ ville quoquo modo infringere, aut ei ausu temerario contravenire. Si quis autem contrafacere presumpserit, gravem offensam nostram se noverit incursum. Datum in Bacharaco quinto Idus Ianuarii anno Domini millesimo trecentesimo vicesimo quarto, regni vero nostri anno decimo h).

Haud diu post impetratam civitatem limitibus etiam, intra quos civitates Rhenanæ, Argentoratum videlicet, Spira, Wormatia, Oppenheimium & Moguntia, curam publicæ securitatis adversus prædones, itinera publica vehementer infestantes,

H 2

g) Sistit eas G. C. Joannis in diplomatario spicilegiū sui I. miscello num. XXII. p. 486.

h) Conf. Crollius l. d. pag. 10. not. *

stantes, in se susceperunt i), comprehensum fuit *Sobernheimium*. Ceterum privilegiis, minime contemnendis, speciatim iure venandi, in Nava piscandi, mercatu itidem, aliisque etiamnum gaudet. Quod ad venationem attinet, testimonio nobis sunt litteræ, quibus **LVDOVICVS HENRICVS**, **Dux Simmerensium**, non universæ tantum præfecturæ minori, sed sigillatim quoque oppido nostro ius hocce venandi, sibi, dum *Sobernheimii* ad tempus cum aula agebat, observanter concessum, benignissime reddidit, redditumque confirmavit k). Quod ad mercatum, habet quidem unum quot hebdomadibus, tres vero quotannis diebus statis habendos. Fruuntur hoc privilegio iam ab anno **MCCCCLXXX**, quo **PHILIPPVS**, semptemvir Palatinus, egregium suæ erga *Sobernheimienses* voluntatis argumentum ad perennem exstare memoriam cupiens, id sequenti eis indulgit diplomate:

Wir Philips von Gottes gnaden Pfaltzgraffe bey Rhin, Hertzog in Bayern, des heiligen Romischen Richs Ertz-Truchsaß und Chur-Fürst, bekennen, und thun kundt offenbahr mit diesem brieff, dass wir den Ehrsamten unsern lieben getrewen Burgermeistern, Rath, Burgern und Gemeinden unser Stadt Sobernheim umb getreue dienst, und ihr fleissige unterthænige bitt, dazu ihres uffkommens willen, dadurch die Stadt und lüte gebessern mögen, auch angesehen gnad und friheit sie von Romischen Kaysern und Königen haben; sonderlich Kayser Ludwigen, der die zeit Romischer König, Pfaltz-Graffe bey Rhin

i) Fœdus quidem an. 1325 initum fuit, sed an. 1332 a Cæsare **LVDOVICO IV** sollemnibus tabulis confirmatum. Vid. *Lehmannus* in chron. Spir. lib. VI. cap. XXVII. p. 675. & cap. XXX. p. 680; id quod quoque animadvertit *Crollius* l. c. not. **; nos in comment. hist. de Oppenheimio §. XIV. p. 43.

k) Datæ sunt litteræ zu Creutznach den 6. Aprilis des ein tausend sechshundert und siebentzigsten Jahrs. Istas integras attulit *Crollius* l. d. p. 11. seq. not. *

Rhin und Hertzog zu Bayern gewest ist: einen freyen Wochen-Marckt und drey Iahr-Marckt zum Iahre gegeben, erlaubt, und zugeordnet han; den Wochen-marckt wochentlich uff montag, und ob das ein gebann-feyer were, uff den nechsten wertag nach; und den ersten Iahr-marck den nechsten Wertag nach S. Michaels tag, den andern uff S. Fabian und Sebastian-tag, und den dritten uff S. Albans-tag zu Sobernheim in der Stadt zu halten; dieselbe Wochen- und Iahr-märckt von ihnen auch gefriet han; und frien ihnen die in Krafft dieses brieffs für uns und unser Erben; dass alle die da suchen zu kauffen oder verkauffen in unserem und der Pfaltz frieden, tröstung und sicherheit hin, und die haben sollen, zum marck dabey, und wieder von dannen ahn ihr sicher gewahr sam, ussgeschieden der, die den lib verwerckt, oder falsch unrecht aich, als mass oder gewicht, den luten geben, oder unser offen finde, oder uff unsern schaden gewest, das noch nicht gerugt oder abgetragen were. Befehlen und gebieten hieruff ernstlich und vestiglich allen unsern erben, amtbluten, dienern, knechten, burgern angehorigen und unterthanen, dass sie diese wochen- und iahr-marckt von unseren wegen helfen schirmen und sichern nach ihrem besten vermögen, getrewlich und ohngefährlich. Vrkund dieses brieffs versigelt mit unserm anhangendem insiegel. Datum Heydelberg uff montag nach Iohannis Baptisten tag im iahr ein taussend vier hundert und achtzig 1).

Oppidum nostrum antiquitus ad Comitatum Sponhemiensem & Veldentinum iam pertinuit. Nam anno 1461. præter alia loca Sobernhemium LVDOVICO, Duci Veldentino, proportionem suam tradebatur m). Deinde iure belli ad Palatinos pervenit. Hinc hæc legimus: Palatinus (FRIDERICUS I. Elector) movit exercitum contra Ducem LVDOVICVM (Nigrum regni capitaneum, quem adpellant) obseditque Sobernheim oppidum ecclesiæ Moguntinæ, ipsi LVDOVICO ab ADOLPHO,

H 3

PHO,

1) Apud Crollium l. d. pag. 13.

m) Vid. b. Kremerus in der Gesch. Frid. I. El. Pal. lib. III. §. 18. p. 251. not 5; acta acad. Theod. Palat. Tom. II, p. 301.

PHO, Archiepiscopo, pro certa summa pecuniarum impignora-
tum. Oppidani non habentes a Duce LVDOVICO defensionis
aliquod præsidium, cum tantæ multitudini nequaquam possent re-
sistere, in manus se obsidentis Palatini cum oppido tradiderunt
anno prænotato (1471.) die S. Bartholomæi Apostoli, & ita
salvi manserunt sub Palatinatu n). Idem Sobernhemium in iis
est locis, quæ laudatus FRIDERICVS I voluit, ut in pos-
sessione Palatinorum permanerent o). Verum autem ALE-
XANDER, Comes Palatinus, Dux Bavarix & Comes Vel-
dentiæ Mosellanus, LVDOVICI Nigri filius, Sobernhe-
menses d. ix Sept. anno 1504. exagitando perturbavit. Nam
Alexandrini rursus de oppido Meisenheim turmatim exeunt,
& circa nonam horam de mane in agrum Sobernheimensis op-
pidi cum silentio irruentes omnia, quæ invenerant, pecora, nullo
percipiente in oppido, secum ducentes ad Meisenheim minave-
runt. Est autem inter Sobernheim & Meisenheim, unius dun-
taxat milliariis distantia p). Postea Ducatui Simmerensi fuit
adnumeratum q). Ceterum in notissima illa propter Beckeln-
hemensem præfecturam disceptatione passim fit mentio oppidi
nostri r). De fatiis bellicis, quibus Sobernhemium miserrime
conflictatum, alibi fusius agitur s). Insuper ager, Moers-
feldam inter & Sobernhemium situs, quodam genere lapidum,
qui

n) Conf. *Trithemius* in annal. Hirsaug. Tom. II. p. 475; idem in gestis
Frid. I. p. 69. seq. & p. 30. *P. Hachenbergius* l. c. lib. VII. p. 211;
Zeilerus topogr. Pal. p. 82; & *Kremerus* l. d. lib. V. §. 16. p. 466.
not. 1.

o) Lege sis *Kremerus* l. d. in cod. diplom. num. CLXVIII. ad an. 1472.
p. 456.

p) Hæc sunt verba *Trithemii* in annal Hirsaug. T. II. p. 610.

q) Teste *Tolnero* p. 74.

r) V. g. apud *Finstertwaldum* p. 490. seqq. & p. 892.

s) Vid. *Zeilerus* & *Trithemius* l. c. in primis autem *Crollius* l. d. p. 39. seq.
in notis.

qui Margodæ gypsei nominari solent, redundat; quibus lapidibus in terram fertilem fatiscentibus fecunditatem suam procul dubio debet hic ager t). Quod reliquum est, civitas nostra suos eruditos partim progenuit, partim aluit u).

§. XVII.

Binis hisce urbibus spectatis, nonnulla celebriora huius Archisatrapiae monasteria veluti oculis collustrabimus. In quibus in occursum nobis venit:

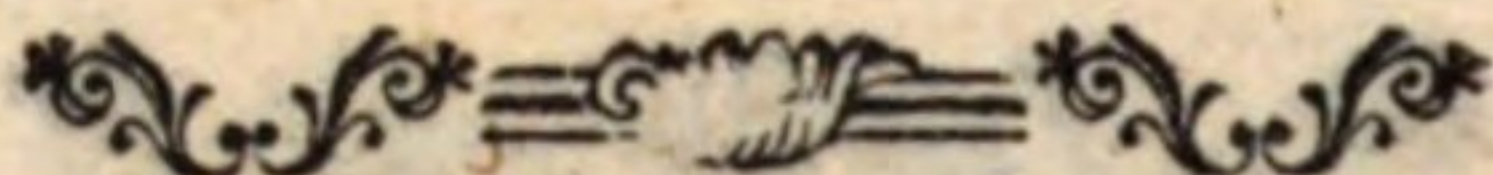
a) *Porta D. Mariæ*, in sermone vernaculo simpliciter adpellata *Marienpfort*, sive quoque *Marienpforter-hof*, ad præfecturam Beckelnhemensem spectans, atque a Mannhemio duodeviginti horas distans v). In valle admodum profunda iacet, oppidique *Sobernheimii* fines, & quidem *Sponhemium* versus, contingit. Quamquam autem nulla prorsus nunc sit specie, templo quippe & ædificiis partim ruinosis, partim collapsis, ita ut eorum rudera tantummodo visantur; fuit tamen olim, priusquam alienum a primo statum subiret, cænobium satis inclytum, a monachis, qui *D. Wilhelmi* instituta sequebantur, indeque dicti *Wilhelmitæ*, per aliquod temporis spatium quiete inhabitatum. Cænobii huius e superiorum temporum scriptoribus unicus ferme mentionem, & quidem occasione belli Bavarico-Palatini, facit Abbas *Sponhemienensis*, & quidem his verbis w): *Alexandrini quasdam in vigilia Petri & Pauli villulas Palatini circa Sobernheim, incendio concremantes, monasterium Wilhelmitarum, Mariæ*

t) Sic docet ampliss. *Collini* in der mineralog. Reise cap. VI. p. 172. 182; & celeb. *Io. Schwab* in diss. de lapidibus in ordinem system. digestis §. XIV. p. 17.

u) De quibus infra §. XLV. seqq.

v) Die æusserl. Kirchenverf. p. 150.

w) *Trithemius* in chron. Sponh. p. m. 419; conf. idem in epp. Fam. lib. I. p. 493.

Mariæ porta dictum, mane intraverunt cum curribus & equitibus, & quicquid poterant invenire, secum ad Meisenheim abducentes, ducentis aureis a Priore acceptis, pro securitate ab incendio cœnobium ejus servare promiserunt. Rursus x): Hic (Alexander, Dux Bipontinus) anno dominicæ nativitatis prænotato, in vigilia S. Petri & Pauli Apostolorum, Capitaneum suum, cum exercitu parvo rusticano, & magis ad prædam idoneum y), quam ad pugnam, in terras misit Palatini, Spanheimensi coniunctas & vicinas Comitatus, qui monasterium Wilhelmitarum, quod Mariæ porta nuncupatur, parum distans a Spanheim, intrantis, crudeliter spoliaverunt. — — A Priore & fratribus memorati cœnobii Wilhelmitarum ducentos extorsere florenos, ut ab incendio, quod minabantur monasterio, temperarent. Interim dubito nullus, quin idem sit illud monasterium, quod domum de porta Mariæ iuxta Cruishoute z), citra Hagenobiam a) vocari videas in catalogo Domuum ordinis S. Guilielmi in tribus provinciis, Thuscicæ scilicet, Alamaniciæ & Franciæ, erectarum b). Quo tempore autem, quave occasione profanos in usus sit conversum, mihi non satis compertum est. Id vero constat, superioribus temporibus numeratum fuisse in possessionibus inclytæ familiæ Cratziorum de Scharpfenstein c), postea ad bona generosissimæ progeniei de Schellart transiisse, vel potius Dominum de Petri, contracto cum Domina de Schellart connubio, illud sibi iure matrimonii vindicavisse d).

b) Schwa-

x) Idem in annal. Hirsaug. Tom II. ad an. 1504. p. 608. seqq.

y) Forsitan idoneo.

z) Quod vicinum omnino Cruciniacum est. Vid. infra §. XIX.

a) Rectius infra Hagenaam.

b) Quem catalogum ex ms. veteri codice phrontisterii Aloftani nobis dedit Guilielmus de Waba, ordinis Ignatiani Presbyter, in *explanatione vitæ S. Guilielmi Magni*, lib. IV. art. XXIV. Sect. III. p. 341. seq.

c) Vid. supra §. XVI. B. p. 55.

d) Conf. cit. Crollius p. 19. & 20, & Oliv. Legipomius l. d. p. 57.

b) *Schwabenhemium*, ad distinctionem alterius *Schwabenhemii* præposituræ S. Maximini, quod vernacule dicitur *Sauberschwabenheim*, nostrum a monachis nominari vulgo solet *Pfaffenschwabenheim*, cis Navam, a Mannhemio tredecim horas, sed a *Crucenaco* horam tantum unicam distitum. Olim dictum fuit *Suaboheim*, de quo hæc scribuntur: *Teuthar quidquid in pago Wormat. in Suaboheimer marca habuit, pecuniam, vestimenta & mancipia Laurishamensibus legavit an. VIII Karoli regis; Erkanolfus duos mansos, in Suaboheim vendidit an. XXV Ludowici Imp. In notitia feudorum Rhingravicorum seculi XII Schwabenheim & Sur-Schwabenheim nominantur. Illud nunc Pfaffen-Schwabenheim dicitur; hoc ad Salusiam est situm e).* Sic quoque occurrit *Schwabeheim*, & *Schwofsheim*, potissimum in litteris *Henrici*, Comitis Solmensis, an. MCCXCIX datis f). Huius etiam iam antea fit mentio in litteris *HENRICI II* Imperatoris anno MXXIII g). Quondam habuit cœnobium regularium Canonorum S. Augustini, an. millesimo centesimo tricesimo ab *Eberhardo*, vel, prout aliis placet, a *Meginhardo*, (Megenhard) Comite Sponhemienfi, *Stephani* filio, fundatum h), atque ab ipso Ecclesiæ cathedrali Moguntinæ traditum, sed hac sub conditione, sibi posterisque suis ut iurisdictionem, ius protectionis vel advocatiam tutelæ reservaverit i). Hæc advocatia postmodum quoque permanfit in potestate lineæ *Crucenacensis*, cuius Comites dicti monasterii fuerunt advocati k). Iam antea, nimirum

an.

e) Quod observat ampliff. *Andr. Lameius* in descript. pagi Wormat. in act. acad. Theod. Palat. §. XIV. p. 279. Tomi I.

f) B. *Kremeri* diplom. Beytr. p. 353.

g) Vid. eadem acta acad. Tom. III. p. 105.

h) *Trithemius* in chron. Sponh. p. m. 245. & *Kremerus* l. c. p. 13.

i) Illustr. de *Gudenus* in cod. diplom. Tom. I. p. 89, nec non *Kremerus* l. d. p. 32. 307. & 353.

k) Apud eundem *Kremerum* p. 111. not. p. 135. 279. not. & 246. *Zeilerum* l. c. pag. 24. Ecclesiæ eiusdem loci iam supra §. IV. p. 7. meminimus.

an. 1125 occurrit *Hermannus*, Præpositus de *Schwabenheim*, tamquam testis, in litteris *Adelberti*, Archiepiscopi Moguntini 1). Idem cænobium Moguntini anno 1279. sunt depopulati m). Anno millesimo quingentesimo quarto ab Hassis invaditur, atque monachis haud exiguum adfertur damnum. Id quod sequentia testantur: Anno MDIV. *Schwabenhemium* cænobium est fratrum *Canonicorum Regularium S. Augustini de Windesheimensium* observantia fratrum, quod *Comites de Spanheim* fundarunt, non longe ab eo loco situm, ubi inter *Stauro-nesum* & *Sprenlingen* castra posuerunt *Hassi*, in quod cum impetu irruentes non parva servis Dei damna fecerunt & incommoda. Iussu tamen Principis temperatum est, ne desolaretur in toto, pro qua liberatione ab incendio Prior loci ducentos auri nummos *Landgravio* dare compulsus est, non attenta paupertate seu inopia, qua fratres premebantur n). Anno eiusdem seculi decimi sexti septuagesimo dictum cænobium fuit exauctortum o), atque in eiusmodi statu iacuit usque ad annum MDCXCVI; ubi tandem favore Serenissimi Principis Electoris **IOANNIS WILHELMI**, præviis ordinis supplicibus litteris, quippe quas R. P. *Martels* submississime tradidit, rursus est in præposituram, quam adpellitant, commutatum p). Huic præposituræ addicti fuerunt nonnulli Canonici, quibus concessa tum paræcia tum usus bonorum pro annuo Administrationi Ecclesiasticæ solvendo censu tributoque. Modo dictus R. P. *Martels* primus nuncupatur & constituitur huius cænobii Præpositus, prouti testatur ipsius epitaphium, in templo, quod inter Catholicos & Reformatos commune est, obvium. Eodem in templo duo alia, ad familiam primorum fundatorum spectantia, leguntur: P. M.

1) Vid. *Trithemius* l. d. p. 240.

m) Eodem ibidem teste, p. 290.

n) Idem in annal. *Hirsaug.* Tom. II. p. 617.

o) Conf. celeb. *L. C. Miegius* in dem ausführlichen Bericht zufolge der præliminar-Anzeige, in adpend. num. II. p. 123.

p) *Oliv. Legipontius* l. c. p. 64.

P. M. WALRAMI COMITIS
IN SPONHEIM
DECANONIAE HUIUS FVNDATORVM
FAMILIA

ANNO MCCCLXXX IDIBVS FEBRVARII DEMORTVI
ET IN VETERI OLIM NAVI HUIVS ECCLESIAE SEPVLTI.

Ibidem ad sinistram introitus lapis sepulcralis seu cippus
alius occurrit, in quo Comes quidam Sponhemienſis thora-
catus, vel cataphracta ſive thorace ferreo indutus, cernitur
excifus cum epigraphe ſequenti:

Monumentum

P. M. Dni Comitſ Iohannis
de Spanheim
de Canoniae huius fundatorum
Familia

Anno MCCCCXI Calend. Martii in
veteri huius templi Navi ſepulti q).

c) *Sponhemium*, alias quoque *Spanhemium*, pagus, a
Mannhemio duodeviginti horas diſſitus, ita nominatus ab an-
tiquo caſtro *Sponheim*; unde & univerſus Sponhemienſis Co-
mitatus nomen ſuum fortitus fuit. *Sponhemium* itaque pa-
gus eſt & caſtellum. De villanis Sponhemienſibus, iam anno
1193. notiffimis, alibi agitur r). Decimis huius pagi iam
antea, nimirum an. 1044, cænobium, de quo ſtatim, frue-
batur hodieque fruitur s). Idem pagus fuit an. 1331 deva-
ſtatus t). Quod ad caſtellum, id an. 1242. d. xxvii Martii

I 2

Sif-

q) Quod ultimum invenitur apud *Kremerum* l. d. pag. 215; ubi plura ea-
que egregia de hoc monumento.

r) Videlicet apud *Trithemium* in chron. Sponh. p. 258, & *Kremerum* cit.
pag. 55.

s) Prouti legimus apud eundem *Trithemium* l. d. pag. 237. nec non cit.
Kremerum p. 12.

t) Idem *Kremerus* p. 298.

Siffrido, Archiepiscopo Moguntino, traditur in feudum u). Ceterum tamen inter lineam Starckenburgensem & *Crucenacensem* commune permanfit. v). Tandem an. 1292 pars huius castelli octava tranfit ad Comitem *Eberhardum* w). Varia quoque beneficia castrenfia, quæ vocant, ibidem exstiterunt x). Anno feculi decimi quarti tricesimo primo castellum hocce, potiffimum externa eius ædificia, *Baldewinus*, Archiepiscopus Trevirenfis, incendio delevit y).

Quod vero propius nos tangit, *Monasterium Sponhemienfe*, unico ferme milliari ab ipfo *Crucenaco* remotum, pridem fuit perquam illufre. Nam anno 1044 *Eberhardus*, Comes Sponhemienfis, matre *Hedwiga* confentiente, nominatim in loco, qui *mons campi* (der Feldberg) antiquitus dicebatur, fundavit ecclefiam, utpote quam *Bardo*, Moguntinus Archiepiscopus, anno 1047 confecravit. Hinc Abbas eiusdem monafterii z) fcribit: Anno ab incarnatione Domini noftri IESV CHRISTI MXLIII illuftris Comes *Everardus*, Comes de *Sponheim*, ecclefiam in loco, qui *mons campi* dicebatur antiquitus, fundavit, anno quinto Imperatoris *Henrici* huius nominis tertii, tempore *Benedicti* Papæ noni, sanctam Ecclefiam Moguntinam gubernante *Bardone* venerabili epifcopo, — qui & eandem Ecclefiam in honorem beatiffimæ Dei genetricis & virginis *Mariæ* confecravit VIII. Calendis Iulii, anno Domini MXLVII. Comes autem *Everardus* pro animæ fuæ remedio, ad eandem ecclefiam contulit non pauca bona, quorum emolumento viverent, qui altari in eadem defervirent. In primis decimam villæ *Sponheim*

u) Vid. ill. de *Gudenus* l. d. Tom. I. p. 570; cui fubjungatur laudatus *Kremerus* p. 83.

v) *Kremerus* l. d. pag 84. 110. & 279.

w) idem p. 174. 187. & 251.

x) Ibidem p. 280. & 327.

y) Idem p. 298.

z) *Trithemius* in chron. Sponh. p. m. 237.

heim a), cum familia & dominicali terra in agris, vineis, hortis, pratis, pascuis, sylvis, cultis, incultis atque colendis, viis atque inviis. In Pedersheim quoque duos mansos. In Rudesheim prope Creutznacht tres mansos dominicalis terræ. Ibidem quatuor cum quarta parte, quos coloni possidebant. In Hagenheim duos mansos, & duo iugera vinearum. In Basenheim mansum, & sex iugera. In Dromersheim dimidium mansum, & quatuor vineas. In Mannendal mansum. In Bockenaw b) duos mansos. In Awen c) quatuor mansos cum quarta parte. In Moncecha d) aream cum ædificiis, & XII iugera vinearum. In Werngisbach duos mansos. In Escelbrun octo maldra tritici & XVI siliginis, de manso, qui vocatur Eberhardi. Hæc & quædam alia prædictus Comes ad ecclesiam a se fundatam contulit & clericos in eam quosdam, qui missas legerent, collocavit. Ius autem instituendi ad beneficia clericos in ipsa ecclesia sibi & hæredibus suis reservavit. Hanc quoque donationem solenniter factam sanctus Bardo, Archiepiscopus præfatus, confirmavit. Itaque per annos ferme LXX stetit ecclesia Sponheimensis, antequam in monasterium erigeretur. Erantque altaria in ea quatuor, quæ sacerdotibus sibi succedentibus per seniore Comitem de Sponheim ex more conferebantur e).

Anno MCI Stephanus, Comes Sponhemienensis, ecclesiam, in monte campi conditam, dignitate monasterii condecoravit, ipsumque monasterium monachis S. Benedicti concessit in usum; sed tamen morte præoccupatus, inceptum opus minime continuavit, proinde Meginhardo, filio natu maiori perficiendum commisit ædificium. Idem Meginhardus quoque, defuncto patre, sedulo inchoatum opus adgressus, intra paucorum annorum spatium consummavit. Quocirca laudatus

I 3

Abbas

a) Vid. paulo supra not. S.

b) Infra §. XVIII. num. 2.

c) Ibidem num. 4.

d) Vid. supra §. XVI. p. 51.

e) Addatur Kremerus l. d. pag. 9. seqq.

Abbas f) inquit: Anno Domini mci indictione nona, Romanum imperium tenente Henrico Imperatore quarto, ecclesiam quoque Moguntinam gubernante Ruthardo venerabili Archiepiscopo, Stephanus Comes de Sponheim — ecclesiam suam in monte campi, a suis progenitoribus dudum fundatam, erigere in monasterium curavit. — Cæpit autem ædificare locos & mansiones pro monachis, secundum regulam S. Benedicti convenientia, anno prænotato; sed diversis occupationibus sese interficientibus præpeditus, inceptum opus non continuavit. Vnde — filium suum Megenhardum, paternæ substantiæ hæredem, ad se vocavit, ei que, ut inchoatum pro cænobio ædificium perficeret, commisit, & sic in Domino quievit v. Cal. Martii anno Domini mCXVIII. Megenhardus autem — opus dudum inceptum fortiter aggressus in paucis annis complevit. In medio ecclesiæ sub turri chorum pro monachis instituit, quem tabulatu lapideo duodecim Apostolorum Prophetarumque imaginibus — exornavit. Ad hoc sanctum opus Mechthildis uxor eius — cum magna alacritate multa beneficia contulit; & ipsum Comitem — — continuis precibus pulsare non destitit, monendo & obsecrando, ut operi cæpto finem imponere quantocius dignaretur. — — Rodolphus etiam Comes, frater Megenhardi, una cum Richardo, uxore sua, pro consummatione operis non modicos sumtus impendebat g). Tandem templum cum monasterio, cuius quædam ædificia hodie supersunt, & cuius muris varia adscripta sunt historica monumenta, per Boggonem, (Buggonem, Burchardum II) Episcopum Wormatiensem, nomine Adelberti, Archiepiscopi Moguntini, sollemniter consecratum, atque tum in honorem B. V. Mariæ tum S. Martini, Turonensis in Gallia quondam Episcopi, dedicatum fuit anno mCXXIII. Quare modo memoratus auctor h) scribit: Completo igitur tandem incepto ædificio, hoc est, ecclesia in modum crucis formata, clau-
stro

f) Nempe *Trithemius* l. c. pag. 237. seqq.

g) Conf. *Kremerus* l. d. pag. 25.

h) Videlicet *Trithemius* cit. p. 238.

stro & domibus necessariis, refectorio & dormitorio ad occidentalem plagam, clauistro contiguis, magnificus Comes Megenhardus, antequam monachis cœnobium ad inhabitandum traderet, voluit ecclesiam, quam in multis reformauerat, de novo, ut moris est, consecrari. Clericis itaque eiectis & alibi provisus, Adelbertum, Archiepiscopum Moguntinum, pro consecratione ecclesiæ adiit, cui & votum cordis sui super introducendis monachis ad Sponheim revelavit. Qui reverendissimus Præsul bonum Comitis propositum plurimum commendavit; & quia per se venire ad consecrationem, ut postulabatur, non potuit, venerabilem Wormaciensis ecclesiæ antistitem Boggonem, eo tempore multis annis a sua sede expulsum, quem apud se honorifice tenuit, loco sui destinavit. Anno igitur Dominicæ incarnationis MCXXIII in Dominica Quasimodogeniti Buggo ven. Episcopus Worm. vice Adelberti — ecclesiam & monasterium in Sponheim dedicavit in honorem b. Mariæ semper Virginis, — & S. Martini, — cum tribus altaribus, quorum maius in memoriam Dei parentis & S. Martini consecratum. Aliud in abside versus meridiem consecravit in memoriam S. Iohannis Evangelistæ. Tertium in abside versus aquilonem ad introitum clauistri, in honorem sanctorum Petri & Pauli Apostolorum i). Sollemnis donationis, coram Adel-

-
- i) Non satis sibi constans esse videtur *Tritheimius*. Nam in *chron. Hirsaug.* ad annum 1124. p. 115. scribit: *Anno Volmari, Abbatis III, qui fuit Dominicæ nativitatis 1124. indictione secunda Meginhardus cum uxore sua Mechtilde, & Rudolphus cum uxore sua Richarde, Comites de Sponheim, ecclesiam suam in monasterium consecrarunt in honorem Sancti Martini. Interim, cum sequens codicis ms. Moguntini locus, quem L. B. de Gudenus Tom. II. cod. diplom. p. 799. adlegat, nempe: Collacio (vicariatus Sponhemienensis) spectavit ad Abbatem illius monasterii fundatum a Nobili Comite de Sponheim Stephano anno 1101. dedicatum 1123. Dominica quasi modo Geniti per Buggonem Episcopum Wormatiensem vice Adelberti Moguntini in honore B. M. V. & Sancti Martini &c; cum, inquam,*

Adelberto Mog. susceptæ, qua Comes *Meginhardus* templum & monasterium Ordini tradidit, litteræ datæ sunt anno MCXXIV k). Advocatiam autem sibi reservavit laudatus Comes *Meginhardus*, alias contracte *Meinhardus* l). Deinceps idem *Meginhardus*, ut eo firmitus istius loci bona confirmarentur & stabilirentur, Imp. HENRICVM IV adiit, & præmissorum confirmationem feliciter impetravit, ita ut ipse locus in tutelam imperii fuerit receptus m). Abbas præterea *Bernhelms* anno institutionis suæ tertio pariter omnium præmissorum confirmationem, cum aliis quibusdam privilegiis, a Pontifice Romano accepit n). Fundatione & institutione monasterii, tam per sedem apostolicam, quam per imperialem auctoritatem, sufficienter confirmatis, monachi duodecim, qui de cænobiis S. S. *Albani* & *Iacobi* prope Moguntiam, mandante ad Comitis *Meginhardi* rogatum *Adelberto* Archiepiscopo, advenerunt, locumque incolere, atque habitacula, secundum regulam sibimet necessaria, ordinare cœperunt. Horum monachorum octo fuere sacerdotes, quorum non-

inquam, huiusce loci verba cum *Tritheimii* chronico Sponh. consentiunt, hinc annus 1123. censendus est verissimus. Vid. *Kremerus* l. d. pag. 25 & 26. not. 17; ubi citantur *Schannat* in histor. Episcopatus Wormat. p. 351, & *Brouerus* in annal. Trevirens. T. II. p. 19.

k) Quæ discimus ex ipsis confirmationis litteris, ab eodem Archiepiscopo, hanc ob rem signatis; quas nobis adservavit modo laudatus diligentissimus *Tritheimius* in chron. Sponh. p. 239.

l) *Tritheimius* l. d. p. 240; ubi apographum privilegii, quod ipse Comes dedit, habetur de anno 1125; sed vitio typothetæ legitur ibidem annus MCV.

m) Sic litteræ Imperatoris, datæ Moguntia VI. Calend. Martii an. 1125. testantur apud *Tritheimium* l. c; ubi rursus falso ponitur annus MCCXXV.

n) Litteris *Honorii* II. Papæ, datis an. 1127. testantibus, apud *Tritheimium* l. d. pag. 241.

nonnulli, priusquam adscriberentur ordini sacro, militiæ nomina dederant. Sunt autem horum nomina: *Bertholdus* presbyter, *Diemus* presbyter, *Adelbero* presbyter, *Anshelmus* presbyter, *Herbordus* presbyter, *Sifridus* quoque presbyter: *Benno* conversus, *Lupoldus* conversus, *Hartungus* conversus & *Emicho* similiter conversus. Ceterum memorata *Mechtildis*, omnia, ad victum cultumque requisita, præstitit, atque in ædificiis cænobii consummandis fidelissime fuit cooperata o).

Prædicti monachi sibimet Abbatem & Pastorem elegerunt *Bernhelmum*, dicti cænobii S. Albani monachum. Primus iste Abbas ex Comitatu Sponhem. oriundus fuit; cuius pater *Eberhardus* sub signis *Stephani*, Comitis Sponhemienfis, pluribus annis strenue militavit. Mater vero *Hiltrudis* religionem CHRISTI studiosissime coluit. Hi *Bernhelmi* parentes in vico Sponhemio ad castelli pedes habitaverunt. Filius autem cænobio præfuit annis xvi. mensibus ix. diebus xvii. Scripsit in primis de institutione puerorum librum i; introduct. in septem liberales artes lib. i; contra quemdam Sophistam lib. i; contra Simoniacos libros iii; comment. in ecclesiasten Salomonis libros x; contra Iudæos lib. i; nec non alia nonnulla, quæ oblivione delevit ætatis istius negligentia. Moritur ad d. vi. Cal. April. anno mcli. pastoralis officii xvii nondum completo, ætatis vero lxxiv; magno cum honore sepultus in medio chori p). Sub effigie ipsius in monasterio hæc leguntur:

„ Bernhelmus, Abbas huius Sponheimensis monasterii,
„ antea Monachus monasterii ad S. Albanum Moguntiae,
„ tunc ordinis S. Benedicti cum aliis quinque ex S. Alba-
„ no, & sex item ex monasterio S. Iacobi Moguntiae fra-
„ tri-

o) Apud eundem p. 238. & 241.

p) Rursus idem p. 252. & *Kremerus* l. c. pag. 27. not. 19; ubi omnino egregia de *Bernhelmo* habentur.

„ tribus, huc missus, quibus Meginhardus Comes de Spon-
 „ heim, fundator huius monasterii, ipsum monasterium
 „ cum ecclesia & omnibus appertinentibus in perpetuam
 „ possessionem tradidit; fuitque Bernhelmus primus Ab-
 „ bas hic institutus anno 1124 q). Præfuit annis 26. lau-
 „ dabilissime. Sub quo Craſto, filius Meginhardi Comi-
 „ tis, fundatoris huius monasterii monachus factus, ei in
 „ Abbatia successit.

Secundus igitur huius cænobii Abbas fuit *Craſto I, Me-
 ginhardi*, Com. Sponhemienſis, filius, utpote qui res suas fe-
 liciter administravit annis xxiv. mensibus ii. diebus v. r).
 Nam diem obiit supremum ad d. v. Cal. Iunii an. MCLXXV,
 ætatis LVIII, terræ redditus in eodem sepulchro, quo *Bern-
 helmus*. Super tumulum excisi videntur versus, qui, præ-
 missis amborum in prosa nominibus, ita se habent:

„ Abbates clari, &c.

In monasterio sub ipsius effigie hæc legimus:

„ Craſto, Abbas secundus Sponheimenſis, filius Megin-
 „ hardi Comitis, Fundatoris, & Monachus huius Spon-
 „ heimenſis monasterii unanimi consensu fratrum in Abba-
 „ tem electus anno 1151. præfuit annis 24. & plurima bo-
 „ na huic monasterio præstitit. in eodem sepulchro cum
 „ Bernhelmo prædeceſſore suo in medio ecclesiæ sepultus,
 „ cui Anſelmus ex S. Iacobo cum primis huc missus, po-
 „ ſtea Prior huius monasterii hos versiculos inscripſit:

„ Abbates clari, quibus accidit hic tumulari,

„ Ambo Dei chari, sunt modo pace pari s).

Ceterum animus mihi non est, ad unum omnes Abbates hic
 loci enumerare; sed huius rei cupidos aliorum ablegare du-
 bito nullus t).

Ius

q) Vid. paulo superius not. i.

r) Iterum *Trithemius* p. 252. seqq.

s) *Trithemius* l. d. pag. 255. & cit. *Kremerus* p. 38. not. 35.

t) Nimirum ad *Trithemium* in chron. Sponh. passim, & ad *Kremerum* l. d.

Ius tutelæ vel advocatiam huius monasterii semper tenuerunt Comites Sponhemienſes u). Verum autem anno 1299. lis & contentio propter eandem advocatiam exoriebatur v). Illud tamen ius advocatiæ proprium permanſit lineæ *Crucenacenſi* w). Præterea caſtellum *Coppenſtenianum* huic cænobio traditur x). Poſtea pagus *Arienschwang* & villa *Auwen* eidem conceditur y). Anno 1193 & 1232 diſcordia reſpectu compaſcui iuris exarſit z); ruruſum cum Abbate *Willichone* a). Abbate *Joanne* defuncto, de novi Abbatis electione vehementer inter ſe invicem diſcordant monachi; quæ diſcordia, ſpeciatiſim propter *Petrum* Abbatem, poſtmodum, ſcilicet an. 1271. perglifcebat b). Anno 1325. Comites Sponhemienſes villam *Bosenhemiensẽ* monaſterio donant c). Similiter an. 1331. monaſterii curia in pago *Genzingen* ab omni liberatur ſervitio d). Inſuper Comites Sponh. *Ioannes* II eiusque frater *Simon* III maxime munifici fuerunt in dictum monaſterium. Nam ipſi portionem ſuam, quam in caſtro *Sponheim*, antiquiſſima illa Comitum Sponhemienſium domo natali, habuerunt, anno 1329 & 1335. in feudum conceſſerunt;

K 2

pag. 28 & 29. Habemus etiam chronicon Sponhem. mſ. Germanice; ſed idem ex ipſo *Trithemio* depromptum, immo contractum, & ad poſteriora deductum tempora.

u) Apud *Kremerum* p. 30.

v) Ibidem p. 353.

w) Ibid. p. 110. ſeq. & 279.

x) *Trithemius* l. c. pag. 253. & cit. *Kremerus* p. 42.

y) Idem *Kremerus* p. 56 & 65. ſeq. infra §. XVIII. num. 2.

z) Idem *Kremerus* p. 55. & 71. ſeq.

a) Ibidem p. 289.

b) Ibidem p. 119. ſeqq. & 122. ſeq.

c) Ibid. p. 290. & infra §. XVIII. num. 9.

d) *Kremerus* l. d. pag. 292.

runt, immo uterque Abbati *Willichoni* iusiurandum clientelare iuraverunt e). In collapsa huius cænobii disciplina ecclesiastica restituenda & emendanda manus auxiliatrices porrexerit FRIDERICVS I, Elector Palatinus f). Anno 1496. congregationi Bursfeldensi hocce cænobium accessit. In eodem maxima cum laude floruit *Trithemius* maxime περιβόντος, Abbas vicesimus quintus, electus anno MCCCCLXXXIV g). Idem vixit usque ad annum 1568, quo *Iacobus Speira* (al. *Spira*), Abbas, ab ordine suo defecit h), ita ut illud etiam an. 1573 fuerit exauctoratum i).

Postmodum autem bona eius Ordini, vel potius S. Iacobi monti Moguntino, procuranda, sub lege certæ pecuniarum summæ quotannis exsolvendæ, concedebantur. Hinc etiam Abbas dicti Mogunt. cænobii vulgo, sed vocabulo barbaro, vocatur bonorum *Admodiator*. Ordini tandem an. 1622. restitutum est, & quidem curis *Remigii Holzweiler*, S. Martini Colonæ professor, suam ipsi operam commodante *Guilielmo Staden*, Agrippinate, eiusdem ordinis k). In regimine *Remigium* excepit *Iacobus Horns*, S. S. Theol. Doctor,

e) *Trithemius* in chron. Sponh. ad an. 1329. p. 310. & *Kremerus* l. d. pag. 291.

f) *Kremerus* in der Gesch. Frid. I. lib. VI. §. III. p. 520.

g) *Trithemius* l. c. pag. 394. seqq. & *Kremerus* in den diplom. Beitr. p. 28. infra §. XLV.

h) Idem *Iac. Speira* ultimus ante reformationem Abbas fuit, primus deinde Pastor, defunctus d. xxx. Nov. an. 1603. vid. *Ioann. Hoffmannus* in der Trarbach. Ehrensäule pag. 132. seq. apud *Kremerum* l. d. pag. 29.

i) Vid. celeb. *L. C. Mieg* in dem ausführ. Bericht &c. in den Beilagen. num. II. p. 123.

k) Hic fuit tum eloquentia tum eruditione præstantissimus; qui præter alia præsertim edidit *trophæa Verdugiana*, Colon. an. 1630. 4.

ctor, itidem S. Martini Coloniae professor, d. xxiv. Iulii an. 1645. vita functus. Tum clavo vehementer nutanti manum admovit *Gerardus Karell*, Prior Corbeiensis. Huncce subsequutus est *Arnoldus* ab *Essen*, Tuitiensis cœnobita; quippe qui an. 1650. sigillum, quo huc usque Sponhemienſis communitas utitur, perficiendum curavit. Hic autem an. 1652. extrusus; sese Moguntiam recepit, creatus cœnobiarcha S. Iacobi in monte specioso, ubi d. v. Idus Octobr. an. 1664. fatalem vitæ suæ periodum clausit. Deinceps hæc Abbatia veluti cessavit usque ad an. 1687, quo R. P. *Elias Bingell*, S. Iacobi professor, eius vindicandæ provinciam in se recepit, atque demum d. vi. Ianuarii an. 1689. ope Gallorum, eam sui fecit iuris, anno inde secuto per Abbates congregationis Bursfeldensis, qui Tuitii convenerant, Abbas designatus. E vita discessit d. 20. Sept. an. 1721. ætatis septuagesimo septimo. Ipsi succenturiatus est *Romanus Traut*, qui an. 1728. imperium resignavit, illudque *Friderico Ettingshausen* tradidit; sed ipso anno 1732. d. xii. Decemb. fatiſ functo, Abbas S. Iacobi *Amandus Schell* perpetuam illuc suorum immiſſionem obtinuit. Post eum fuit cœnobio præfectus P. Augustinus *Schülein*; sub quo splendorem prisce æmulum expectabant monachi 1).

In templo huiusce monasterii sequentia obvia sunt epitaphia :

I.

In lapide quadrato conspicua sunt insignia bina, ipsique insculptus vir cataphractus, & quidem flexis genibus, cum hac epigraphe :

ANNO DNI MDIV 15 21
IST DER VELTE MEINHARD VON KOPPENSTEIN MIT TOD
VERSCHIEDEN VFF IOHANNES TAG DECOLLA.
VF FRETAG NACH CORPORIS XTI EVA VON SCHMIDBVRG
EHLIH GEMAH. D. B. G. G.

K 3

II.

1) Conf. Oliv. *Legipontius* l. d. pag. 72. seq.

II.

Siste cursum Viator
 Et respice tumulum
 Amplissimi quondam
 Consilarii Palatini
 Simmerensis Domini
 Friderici Casimiri
 Ræmefi cui nasci
 In Ducatu Bipontino
 Anno MDCXI
 Denasci autem in hoc
 Comitatu Sponheimensi
 Anno MDCLXXII. contigit.
 Recondit hic tumulus
 Etiam Coniugem Eius
 Iohannam, Carolum filiolum,
 Filiam Annam Iulianam
 Euphrosinam & Nepotem
 Ioannem Richardum.
 Quorum omnium memoriam
 Hic habes. Abi nunc &
 cogita mortem.

O! Fortuna Viris invida fortibus
 Quam non æqua bonis præmia dividis.

III.

Anno 1688. den 18. Februarii starb die Wohl-
 gebohrne Frau Charlotta von Damm gebohr-
 ne Paul von Rammingen, welche 1641.
 gebohren und am Pfalz Simmerischen
 Hoff bey der Durchlechtig Frau Maria
 Eleonora gebohrne von Brandenburg
 und Oranien 47. Jahr Oberhoffmeisterin
 gewesen. Ihres alters 74. Jahr.

IV.

IV.

Quo viator? quid properas, fiste gradum
& meditare generosissimi Domini L. B.
de Rochow. Friderici I. Regis Sueciæ & Hassiæ
Landgravii dum viveret Regiminis supremi
Appellationis & confessus Ecclesiastici raræ
eruditionis ac pietatis Consilarii Hassiaci
gravissimi tumulum. Natus est Cassellis Cattorum
Die 24. Augusti 1699. patre Samuele Friderico de
Rochow Caroli I. Hassiæ Landgravii Consiliario
a secretis nec non Archisatrapa & matre Sophia
Iuliana de Amsdorff. Denatus vero de 4. Iulii
1736.

Vita mihi mors est, mors mihi vita nova.

In ipso monasterio sub effigie S. Iutæ m) hæc leguntur:

Sancta Iuta ordinis S. Benedicti soror Meginhardi
Comitis Fundatoris Sponheimensis. in monte S.
Disibodii Magistra S. Hildegardis Virginis & postea
Abbatissæ in monte S. Ruperti prope Bingam, quæ
S. Iuta multis etiam in vitam miraculis claruit.

Inter cætera aquam mutavit in vinum & liquidas
clari fluminis undas. unde & non sine magna
opinionem sanctitatis ex hoc mundo transiit. Anno
1136. xi. Calend. Ianuarii n).

Sponhemienſe cænobium egregia prorsus *Bibliotheca*, quam
Anselmus de Bickelnheim o) haud mediocriter adauxit, quon-
dam reddidit longe celeberrimum. Hancce bibliothecam,
iam a primis fundati monasterii natalibus satis locupletem,
variis-

m) De qua infra §. XLV. litt. A.

n) Hæc humanissime mecum communicavit ampliff. Dn. *Cochernius*; iudicii
aulici Palat. Consiliarius; fautor & amicus meus summopere devene-
randus.

o) De quo infra §. XLV. litt. B.

variisque haud contemnendis voluminibus refertam, sub *Henrico*, Abbate huius monasterii duodecimo, turpiter dilacerarunt & destruxerunt monachi, pretiosa pro vili pretio volumina dividentes, ut comissionibus suis & voluptatibus eo melius satisfacere possent p). Anno 1434. Abbas *Gobelinus* q) quædam pretiosa bibliothecæ volumina, quæ priores illi epulones intacta reliquerunt, secum abduxit; utpote quæ, in diversis circa Trarbacum locis distracta, numquam sunt ad monasterium reducta r). Verum autem postmodum a *Trithemio* maxima comparatur bibliotheca an. 1483. Nam eamdem, dum Abbas ordinatus fuit, emendare, atque in meliorem restituere statum omnibus viribus studuit. Vix etenim quadraginta octo volumina, imputatis ad unum omnibus, tempore ordinationis suæ fuerunt in hoc monasterio reperta, parvæ quidem æstimationis, & minoris ad veram solidamque eruditionem utilitatis, sicut ex repertorio, tunc confecto, patescit. Ipse vero, posteaquam huius monasterii regimen adeptus est, & multos & varios in omnibus scientiis artibusque libros paulatim cæpit studiosius comparare, Græcos atque Latinos tot & tantos, ut tunc temporis in universa Germania Bibliothecæ Sponhemienfi similis fuisse nulla diceretur, in qua tot rara, tot secreta, tot varia, paucissimis cognita, haberentur volumina. *Tantus enim*, inquit ipse bibliothecæ restitutor s), *hodie est in hoc monasterio numerus librorum, quod locus unus non sufficit ad eorum repositionem; plures enim sunt, quam æstimari queant.*

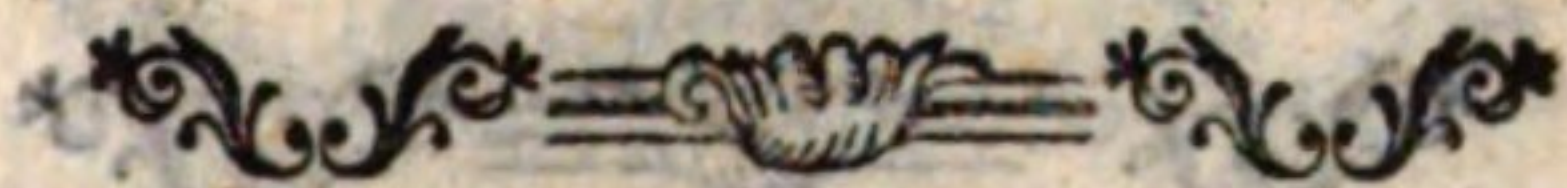
Tam celebris quondam hæc bibliotheca ubique gentium fuit, ut litteratissimi homines ad eam visendam undiquaque an. 1483. confluerint. *Bibliotheca namque huius monasterii hodie in omni terra prædicatur in tantum, ut multi Principes, Epif-*

p) Vid. *Trithemius* in chron. Sponh. p. 314.

q) De quo similiter inferius §. XLV. litt. I.

r) Apud *Trithemium* l. d. pag. 356.

s) Idem *Trithemius* l. d. pag. 396.

Episcopi, Doctores, Magistri, Nobiles, viri clarissimi, non solum e vicino, sed etiam e regionibus longinquis, — hunc locum visitare voluerint, inviserintque, quibus antehac nec nomen quidem cænobii constabat: inter quos vel paucos commemorari non erit inutile, sub compendio. — Ioannes Camerarius Dalburgensis, — Ioannes Capnion Portzensis, Conradus Celtis Protutius, — Franciscus Bononius Tergestinus, — Iodocus Beyselidus, — Henricus Bunagius, — Ioannes Cuspinianus, — Andreas Stiborius, — Iacobus Wimfelingus &c. huius monasterii bibliothecam visuri advenerunt t). Sic anno 1496. iv. Nonas Iulii in eodem monasterio varii viri spectatissimi comparuerunt. Qua de re legimus u) sequentia: Eodem anno (1496.) iv. Nonas Iulii hic in monasterio nostro, ad videndum bibliothecam nostram, quam fama ubique preciosam divulgavit, Iohannes Episcopus Wormaciensis, vir Græce & Latine doctissimus, Iohannes Reuchlin alias Capnion, legum doctor, Hebraice, Græce & Latine disertissimus, Ducis Wirtenbergensis Secretarius: Franciscus Bononius Tergestinus, poëta & orator Græce ac Latine peritus, reginæ Romanorum secretarius, Henricus de Bunawe miles, in omni facultate eruditus, Ducum Saxonie, Frederici & Iohannis secretarius, & Iohannes Vigilius, utriusque iuris interpres, Philippi Palatini Comitis secretarius, philosophorum omnium meccenas. Hi omnes viri doctissimi, visa tanta multitudine rarorum voluminum in hoc paupere monasterio, nimium obstuperunt, ordinem preciumque eorum, & studium patris Trithemii industriamque collaudantes. Pari ratione an. 1501. die xix Novembr. qui erat festus S. Elisabethæ, PHILIPPVS, Comes Palat. Rheni & Dux Bavarie, cum LVDOVICO & RUPERTO filiis, Trithemium conveniendi, monasterium simul librosque visendi gratia, Sponhemium venit v).

Anno

t) Apud eundem ibidem.

n) Ibidem p. 408.

v) Rursus ibid. p. 415.

Anno 1502. idem *Trithemius* bibliothecæ libros recensuit, atque in ipsa mille sexcenta quadraginta sex volumina invenit; quæ omnia, quadraginta tantum exceptis, ipse tempore regiminis sui collegit. Deinceps in sermone Græco, cuius minime fuit imperitus, multa congeffit volumina. Tum quædam idiomatis Hebraici volumina, hoc ipso anno comportata, recensuit; quorum singula seorsim in catalogo nominibus suis diligenter conscripta fuerunt w). Hæc bibliotheca, propter metum hostium, adversus PHILIPPVM, Comitem Palatinum, rebellantium, securitatis causa, anno 1504. *Crucenacum* transportatur. *His auditis*, inquit ipse Abbas x), *Ioannes Trithemius*, hostium metu perterritus, eodem die, in proximum Palatini secessit oppidum, quod *Stauronesum* vocarunt antiqui, a nostris autem *Creutzenacht* appellatur; introductisque paulatim libris, privilegiis, & cunctis utensilibus domus, ne paterent in prædam adversariis, mansit ibidem mensibus v. diebus xiv. usque ad finem belli y). Sed tamen eodem anno *Trithemius* in vigilia S. Andreæ *Crucenaco* rediit in monasterium suum z). De eadem bibliotheca scripsit Abbas optimo suo dilectissimoque fratri *Ioanni Nutio* a): *Tempus omne studendi mihi paravit naviculam, iam venit hora tentationis, quæ necessariam indicit navigationem. Experiar oportet, quam scitus nauta evaserim, qui tot annis discendi laboribus non peperci.*

w) Ibidem p. 416.

x) Nempe *Trithemius* l. d. pag. 419.

y) Conf. idem in epp. famil. chronico Sponh. subiunctis, lib. I. ep. XIII. pag. 449.

z) Idem in chron. Sponh. p. 422.

a) In epp. fam. lib. I. ep. XXXIII. p. 470; data est hæc epistola d. xiiii Aug. an. mdv; adeoque *Zeilerus* l. d. alique eum sequuti, v. g. ven. *Kayser* in dem hist. Schauplatz der Stadt Heidelberg p. 160. humani quidpiam passi sunt, quoniam provocant ad epistolam, datam an. MDXV.

peperci. Amplius quam duo millia voluminum, non vulgarium, neque impressorum tantum, sed rarissimorum, ut scis & manifestum est, atque scriptorum calamo, cum maxima diligentia & gravissimis impensis in bibliothecam Spanheimensem comportavi, quibus legendis & studiosissime per annos ferme 23. revolvendis quid profecerim, hoc tempus expostulat declarandum. Doctrina enim viri, ut quidam sapiens dicit, per patientiam dignoscitur. Si ergo in tantis adversitatibus patiens evasero, satis me didicisse arbitrabor. Rursum hæc bibliotheca meritis laudibus extollitur his verbis b): Scio equidem, non paucos mirari, quod abbatiam dimisi Spanheimensem, quam libris & structuris effeci pulcherrimam, usque adeo, ut in tota Germania nunquam reperiatur bibliotheca, in qua tot habeantur in omni scientia scripturarum nova simul & antiqua volumina preciosa atque rarissima, non solum Latina, sed Hebraica quoque & Græca, caractere scripta vetustissimo. Nam, ut vidisti, plus quam duo voluminum millia ex diversis mundi regnis rara & antiquissima comportavi, quæ omnia cum ædificiis & rebus variis amore pacis dimisi. Si quis ex eorum amissione dolor animum pulsare cæpisset, mortis mihi similitudinem formavi, qua non solum oblivionem librorum, sine quibus aliquando vivere non potui, sed etiam contemptum, ut dixerim ita, mihimet ipsi persuasi. Magno, fateor, bibliothecæ quondam tenebar amore, & cunctis mundi opibus libros meos anteferebam.

Anno 1506. ob varias easque gravissimas rationes c), præcipue propter iniurias monachorum, Trithemius noster

L 2

Abba-

b) In Trithemii epistola ad Ioan. Brechtium, Priorem monasterii D. Matthiæ Apostoli extra muros Trevirorum, data ultima die mensis Octobris, anno Christianorum M. D. VI. quæ reperitur in epp. eius fam. lib. II. ep. III. p. m. 513. Proinde ven. Kayser alique errorem errant. Nam litteras nec an. 1515. nec an. 1507. scriptas & datas fuisse, ex modo dictis liquescit.

c) Harum nonnullas legere licet in cit. epp. Fam. lib. II. ep. L. p. 513.

Abbatia Sponhemienſi valedixit, atque Herbipolitanam S. Iacobi ad Scotos in ſuburbio, per *Laurentium* Episcopum ſibi-
met oblatam, d. xv Octob. accepit; quorſum etiam multa vo-
lumina mſſ. tranſtulit; quæ adhucdum hodierna die in biblio-
theca cœnobii diligenter adſervantur. Errant autem omnes,
qui cenſent, hoſce codices manu exaratos ex bibliotheca
Sponhemienſi fuiſſe repetitos. Horum hæreſin reiicit & re-
futatur ipſe Abbas in elegantiffimis ad *Conradum Celtem Protu-
tium* litteris, ubi nobiſcum ſequentia communicat: *Valeant
nunc tenebriones & æmuli, quibus ſtudia noſtra ſancta non pla-
cuerunt, & nos cum Pſalmiſta læti cantabimus: (Pſalm. xxiii.)
laqueus inutilium occupationum contritus eſt, & nos liberati ſu-
mus. Neque enim facti me pœnitet, quia, locum adeptus quie-
tum, iam primum mihi videor philoſophandi nanciſci exordium.
Bibliothecam integram dimiſi in Spanheim, cuius non magnifa-
cio iacturam, cum iam tandem ſine illa philoſophari magna ex
parte didicerim d). Eadem propemodum in alio loco e) ſcri-
pſit: Quod ſupereſt, rerum noſtrarum infortunium ac mutationem
infirmi ſtatus noſtri, & quæcunque nobis obviaverunt adverſa,
Te credimus ex Abbate S. Petri cognoviſſe. Contumeliam &
gravem iniuriam paſſus ſum a monachis meis in Spanheim, &
quibusdam nebulonibus adhærentibus illis, quibus adeo in diſpli-
centiam & loci & gentis provocatus eſt animus, ut in naſeam
procederet indignatio. — — Annis tribus & viginti maximos
in Abbacia Spanhem. labores pertuli, pro quibus invidiam rece-
pi æmulorum, quorum cedere temeritati ſatius duxi, quam ex
cohabitatione continue pernitiſſam tolerare veſaniam. Duorum
milium reliqui volumina, vetuſta, pretioſa, atque rariffima, quæ
ſtudio*

d) *Trithemius* l. d. lib. II. ep. XXXIII. p. 545, ſeq.; in hac epiſtola,
ſcripta & data ex Herbipoli prima die m. Iulii an. Chriſtianorum 1507,
abitus ſui cauſſas, & calamitatis ſuæ hiftoriam conciſim delineatam re-
cenſet.

e) *Ibid.* p. m. 548. in ep. ad *Georgium de Rotenburgio*, Med. Doct. clariſſi-
mum, ſcripta ex Herbipoli 20. Iulii, an. Chriſti 1507.

studio incredibili & amore ad Spanheim ego comportavi in tempore praesidentiae meae non sine impensis & laboribus multis, in omni varietate scripturarum, scripta complura, impressa etiam multa, Graeca, Latina, simul atque Hebraica, quorum ante me ibi nullum fuit. Fractum animum fateor meum, tantam librorum supellectilem monachis indoctis ex asse contigisse & ingratis, quem totum redderem sibi mortis me oportebat revocare imaginem. In alia insuper epistola f) hæc legimus: Est mihi cœnobiolum pauper & exiguum, sed quietum, & philosophanti satis accommodum; sola me penuria molestat librorum, quibus, ut nosti, in Spanheim eram ditissimus. Porro aliis in litteris g): Bibliothecam pretiosam duorum milium voluminum, quam olim vidisti, integram dimisi in Spanheim, quia de monasterii substantia comparata fuit. — — Quosdam vero libellos de rebus naturæ mysticis & archanis, quorum lectio non omnibus conducit, mecum detuli Herbipolim, qui ad Spanheim nunquam pertinuerunt. Graeca quoque volumina centum & Hebraica præter Bibliam illam parvulam impressam, simul cum cæteris in monasterio dimisi. Comparavi autem postea mihi in utraque lingua volumina de pecuniis mihi donatis a Marchione Brandenburgensi, & si quibus indigerem amplius, mihi cum tempore providebo. Prior mihi in abbazia Spanhemensi successit, homo sane, quem intus & in cute novisti, qui non magnificat studium scripturarum, a quo, si vellem, libros Græcos vili pretio facile redimerem. Sed non placet mihi Spanhemensi cœnobio suum auferre decorem, quem magno satis pretio comparavi. Præterea rursus alibi h) hæcce respectu librorum Græcorum & Hebraicorum

L 3

aliorum-

f) Ad Iac. Wimpbelingium, scripta ex monasterio d. 27. m. Iulii an. 1507. ibid. in epp. fam. p. 550.

g) Ad Iac. Kymolanum, Carmelitani ordinis Theologum & Mathematicum, datis ex Herbipoli 16. die m. Aug. an. Christianorum 1507; ibid. p. 556.

h) Nimirum in litteris, ad Ioan. Damium Curtensum scriptis ex Herbipoli 20. Aug. an. 1507; ibid. p. 558. seq.

aliorumque memorabilia habentur: Retulit nobis lator præsentium frater *Wilhelmus orphanus*, — magnæ temeritatis historiam. — Dicit enim, *Abbatem Bursfeldensem* cum nescio quo alio nuper in *Spanheim* visitationis peregisse officium, & — præcepisse *Nicolao abbati* successori nostro certis sub pœnis, quatenus omnia linguæ Græcæ volumina scripta simul & impressa de monasterio studeat alienare, distrahere & vendere, quæ nos cum magno labore gravibusque expensis ex Græcia & Italia comportavimus. Quæ si vera sunt, te enim latere non possunt, maxime rogamus, quatenus ad monasterium *Spanhemense* quantocius accedas, & ipsa volumina Græca simul & Hebraica pro nobis compares, aut scire nos mentem Abbatis facias. Curabimus enim ex his, quæ nobis Principum sunt largitione collata, tantum comportare pecuniarum, quo libros redimamus venales. Quamvis non temere fidem dictis adhibere possimus. Quenam causa bonum Abbatem illum potuit permovere, ut libros iubeat venundari Græcos, in quibus nihil continetur mali. — — Magis autem credimus, illum pia consideratione motum, ut, quia neminem Græcarum literarum peritum in *Spanheim* reperit, propterea libros quasi inutiles arbitratus loco, vendi ac verti in usus fratrum necessarios precium mandavit. Quamvis ista venditio mihi non placeat, propterea quod omnes libros multis pecuniis comparatos per me ad perpetuum cœnobii *Spanhemensis* ornatum atque decorem, in ipso suo loco maxime vellem permanere. Scis enim, quod plus quam mille quingentos auri ducatos pro libris exposuimus in quatuor & viginti annis nostræ prælationis, magnamque & copiam & multitudinem eorum comportavimus in unum. Duo quippe millia numeravimus voluminum bibliothecæ monasterii *Spanhemensis* ante hoc triennium, quando *Henricus de Bunau* eques auratus Ducum Saxonie doctissimus orator fuit nobiscum, quorum nullum fuit in loco tempore introitus nostri ad abbatiam. — In omni facultate scientiarum multa volumina comportavimus non solum impressa, sed etiam pergameno scripta complura, preciosa & rara, ut confidenter ausim dicere, in tota Germania similem non esse bibliothecam, in qua tot, rara & pervetusta, reperiantur volumina

in

in omni varietate scripturarum tam divinarum quam secularium: diversarum quoque linguarum, Hebraicæ, Græcæ, Latine, Chaldaicæ, Arabicæ, Indianæ, Ruthenicæ, Tartaricæ. Taceo reliquas consulto, quæ nostris utuntur characteribus, ut Italicæ, Gallicæ, Bohemicæ, ac similes. Scio enim, quod Græcorum voluminum scriptorum simul & impressorum numerus centenarium excedit, pro quibus ut curam habeas te vehementer oramus. Et siquidem venales sunt, pro nobis comparentur. Dabimus enim iustæ æstimationis precium, quod nemo alius daturus est, cum hodie sciamus neminem in omni provincia Rhenensium Græcarum literarum studiosum & doctum. Sin vero libri non sunt venales, quam optime sumus contenti, quatenus in suo loco permaneant. Tandem eadem bibliotheca cum ipsius fundatore merito iureque optimo prædicatur in fratris Theodorici, monachi Fuldenfis, litteris i). Hæc omnia ex scriptis ipsius Trithemii fusius indicare voluimus, ut inde pateat, quanti bibliothecam suam æstimaverit, & quanti pretii illa fuerit ætate ipsius.

Ceterum hanc bibliothecam ubique terrarum quondam fuisse fama celebratissimam, hæc verba nos edocent: Maximum librorum in omni facultate thesaurum Spanheimensi bibliothecæ per annos, quibus præfuit, importavit, non solum arte impressoria, sed etiam manuscriptorum. Nam quum essem apud eum unius anni spatium, pro discendis ab eo litteris Græcis atque Hebraicis, duo millia numeravi bibliothecæ volumina, quorum ad minus octoginta calamo in pergameno & papyro decenter fuerunt conscripta. Audivi sæpius ab eius ore, quod plus, quam duo millia florenorum pro libris exposuerit: quos non de monasterii substantia, quæ valde semper fuit exilis, acceperat: sed quum multis & notus & carus esset Principibus, munera, quibus honorabatur ab eis, ut plurimum pro libris exposuit. Maximus enim librorum amator & cultor supra omnes, quos ego novi hodie in carne viventes. Dicitur autem a multis, quod eius
suc-

i) Hæ litteræ ad Trithemium datæ ex Fulda d. 28. m. Aug. an. 1507. obviæ sunt in cit. epp. famil. lib. II. ep. 54. p. 566. seq.

successor, qui nunc & Abbas in Spanheim, volumina plura alienaverit; quod an sit verum, certe mihi minime constat k). Rursum ita laudatur: *Abbatis Spanheimensis bibliothecam literis antiquis, optimis rarissimisque in omni literatura libris decoratam vidit Pellicanus l).* Nam in reditu a Francofurtensium oppido *Conradus Pellicanus* se contulit ad Abbatem Sponhemiensem, nempe *Nicolaum de Remich*, antea Priorem in conventu, postmodum *Io. Trithemii*, qui iam Wirzburgum translatus erat, successorem: ibidem, nimirum Sponhemii, vidit instructissimam & nobilissime decoratam bibliothecam; sed ei non datum erat diu ibidem hærere m). Hanc bibliothecam, an. 1504 in bello Bavarico securitatis gratia *Crucenacum* translata fuisse, supra vidimus; sed tandem eandem inde *Heidelbergam* an. 1601. fuisse transportatam, eiusque bibliothecæ insertam, nonnulli, nescio qua fide nixi, statuunt n).

§. XVIII.

Quibus paulo speciosius spectatis, superest, ut reliquas nonnullas in transitu conspiciamus *arces & pagos*; in quibus se nostris sistunt oculis:

1) *Villa montis S. Antonii*, Germ. *Antonsbergerhof*, ad præfecturam Beckelnhemiensem pertinens.

2) *Auen*

k) Sunt verba *Ioan. Duraclysi* in epist. ad *Nicol. Hamerium Emelanum*, polygraphiæ libris VI a *Trithemio* emissis, præfixa. Conf. *Iac. Burckardus* de linguæ Lat. in Germania fatis, P. II. cap. IV. p. 361. seq.

l) Apud *Ioan. Lomeierum* in libro singulari de bibliothecis cap. VIII. p. m. 182. edit. II. auct. Ultraiectioni an. 1680. 8.

m) Vid. *Melch. Adami* in vit. Germ. Theol. p. m. 279. ed. Francof. an. 1653. 8. mai; conf. quoque de hac biblioth. *Io. Gottfr. Olearius* in biblioth. script. eccles. Tom. I. p. m. 410. & *Thom. Pope Blount* in Censura script. celebr. p. m. 503.

n) Adi sis *Zeilerum* l. d. *Kayserum* cit. p. 160; & ampliss. *Dn. C. C. Wundium* in progr. de biblioth. Heidelb. p. 21.

2) *Auen* five *Auwen*, pagus, filia ecclesiæ Monzingensis, a Mannhemio distans horas viginti o). Primum *Willicho* I, Abbas Sponhemienfis, familiæ Coppenstenianæ, speciatim *Ioanni* dynastæ, huius pagi, ad cænobium Sponhem. pertinentis, advocatiam tamquam beneficium fiduciarium concessit p). Iam antea hancce villam *Adelbertus* seu *Albertus*, Comes Sponhemienfis, Abbati *Ruperto* pro opera, quam fidelissime præstitit, ex Palæstina rediens, donavit. Quapropter inquit Abbas eruditissimus q): *Adelbertus*, Comes Sponhem. de transmarinis partibus reversus, multorum sanctorum reliquias ad nos detulit; & *Rupertum* Abbatem, quem interea procuratorem suum deputaverat, multis xeniis donavit: per cuius munificentiam *Auwen* villulam, non longe a Monzecha, cum familia, terra, iurisdictione, iustitia, pascuis, sylvis, aquis, piscationibus, venationibus, & omnibus proventibus seu attinentiis suis in ius & proprietatem huius monasterii perpetuam donavit, cum *Sculteto*, *Scabinis* & *optimatibus* r). In eadem villam anno 1044. cænobium Sponh. habuit quatuor mansos, quos vocant, cum quarta parte s). Occurrit etiam Nobilis quidam *Hans von Auwen*, qui an. 1471. a FRIDERICO I, Elect. Palatino, captus fuit t). An. 1500. contentio inter *Auenses* & *Trithemium* exorta u).

3) *Bingert*, alias *Bingart*, pagus dynastiæ Ebernburgensis, a Mannhemio xvi horas distans v).

4) *Bo-*

o) Kirchenverf. p. 50. & 125.

p) *Kremerus* in den diplom. Beitr. p. 320.

q) *Nempe Trithemius* in chron. Sponh. ad an. MCCIII. p. m. 261.

r) Addatur *Kremerus* l. d. pag. 65.

s) *Trithemius* l. c. pag. 237; cit. *Kremerus* p. 129; & supra §. XVII. p. 69.

t) Conf. *Kremerus* in der Gesch. Frid. I. El. lib. V. §. XI. p. 452. not. 9.

u) Teste ipso *Trithemio* in chron. Sponh. p. 412.

v) Kirchenverf. p. 126. & scripta Ebernburg. polit. passim; quæ indicavimus supra §. VIII. p. 26. not. 9.

4) *Bockenavia*, Germ. *Bockenau*, pagus, olim dictus *Buckenau*, *Buggenaw* w), undeviginti horas a Mannhemio distat x). Ibi iam an. 1044. Sponhemienſe cœnobium poſſedit duorum manſorum redditus y). A *Baldewino*, Archiepiſcopo Trevirenſi, hic pagus incendio deletur z).

5) *Bœckelhemium*, vel potius *Beckelnhemium*, arx, Germ. *Schloſſ-Beckelnheim*, ad nonum lapidem a Mannhemio ſita. Veteribus in monumentis nomen eius diverſimode ſcribitur, v. g. *Beccillenheim*, *Beckelenheim*, *Beckelnheim*, *Bickelnheim*, *Boggelenheim* a). Hocce caſtellum, a Gallis in fine ſeculi ſuperioris everſum, tametſi ſuis hodie horret ruinis, dignum tamen omnino eſt, cuius cadaver attente contemplemur. Præter enim quam quod in vetuſtiſſimis harum regionum burgis ſeu propugnaculis exſtitit, caput huius diœceſeos ſemper habitum eſt; unde quoque eidem nomen indidit. In arcendis hoſtium iniuriis, in regionibus tuendis, ſi quod aliud aptum eſſet, noſtrum, tamquam ipſa natura & operum molitione firmiſſimum, curæ Burggravii, qui illuſtri genere ſpectataque in rebus bellicis ſollertia plerumque vigeſcit, curæque nobilium deſenſorum, quos priſci dicebant *caſtrenſes*, fuit concreditum. Ceterum etiam in veteri hiſtoria, non plane nullus eſt nominis. Caſtrum enim id ipſum eſt, ubi HENRICVS V, Cæſar, patrem HENRICVM IV, Imperatorem, quem auſu nefario deiicere ſolio, quid? imperio exuere, pertinaciſſimo propoſito conceperat, anno mcv ipſis ſacra-
tis

w) Apud *Trithemium* l. d. pag. 247.

x) *Kirchenverf.* p. 127 & 19.

y) Idem *Trithemius* l. c. pag. 237. coll. 244. *Kremerus* in den Beitr. p. 10112. ſupra ſ. XVII. p. 69.

z) Cit. *Trithemius* ad an. 1334. p. 312. ſeqq. nec non *Kremerus* l. c. pag. 299. not. 264.

a) Huius arcis mentionem fecit celeb. *Georg. Chriſti. Crollius* in origg. *Bi-pont.* P. I. p. 444. ſeq.

mis CHRISTI feriis natalitiis instantibus, impia fraudulentaque ratione circumventum, aliquot dies in custodia, eaque satis admodum arcta, habuit b). Insuper ex litteris *Adelberti* I, Archiepiscopi Moguntini, an. MCXXVIII datis, discimus, non modo *Beckelnhemium* nostrum, pagi Navenfis castrum, quod postmodum cum universa Ducum hereditate ad familiam augustam Spirensensem pervenit, sedem præbuisse *Conrado*, Duci Francorum, qui inde quoque cognominatus fuit *Cuno* (Conradus) de *Beckilnheim*, sed ipsum etiam primum in matrimonio habuisse *Iuttam*, ex eaque genuisse filiam *Utam*, *Beckelnhemii* mortuam. c). An. 1278, *Henricus*, Comes Sponhemienensis, castellum suum *Bickelnheim*, cum omnibus ad ipsum pertinentibus, *Wernhero*, Archiepiscopo Mogunt. vendidit in perpetuum ius ecclesiæ memoratæ Mogunt. pro 1400 marcis denariorum *Aquensium*. Quæ venditio *Ioanni*, Com. *Spanhem*. *Henrici* germano, usque adeo displicuit, quod non diu postea, licet cum damno suo non modico, bellum Archiepiscopo indixit d). Castrum & villam *Beckelnhemium* an. 1461, in schismate Moguntino, iure belli FRIDERICVS I, Elector Palatinus, sibi vindicat e). An. 1462, *Adolfus* Episcopus idem castellum *Ludovico*, Duci Veldentino, tradit f). In bello contra Ducem *Ludovicum* rursus ab eodem FRIDERICO, nimirum d. XXIV Aug. an. 1471 expugnatur. Hinc Abbas inquit g): *Castellum posthæc Bickelnheim & utramque*
M 2 *eius-*

b) Vid. Annalista Saxo ad an. MCV. col. 607. & auctor annalium Hildeshem. Tom. I. scriptorum ill. *Leibnitii* apud I. P. *Crollium* de *Beckelnh.* p. 5. seqq. ibique in notis.

c) Conf. celeb. G. C. *Crollius* de Ducatu Franciæ Rhenensis, in act. acad. Theod. Pal. Tom. III. pag. 425. & *Kremerus* passim in dem Rhein. Franzien.

d) Hæc sunt verba *Trithemii* in annal. Hirsaug. Tom. II. p. 34.

e) *Trithemius* de rebus gestis Friderici I. p. m. 30. ed. Reinh.

f) Apud *Kremerum* in der Gesch. Frid. I. El. Pal. lib. III. §. 20. p. 251.

g) *Trithemius* l. d. pag. 70.

eiusem nominis villam, obsedit, expugnavit & cepit. Erat in ipso castello ex parte LUDOVICI Ducis capitaneus seu vicem tenens, homo quidam patria Ringaugiensis, nomine Conradus Schlarpp ex Gisenheim oriundus, qui castrum custodiendum suscepit. Verum posteaquam Ducis sui auxilium implorasset, expectassetque aliquandiu, & nullum penitus adveniret; castrum in manus Palatini tradidit, & ipse cum his, quos secum habuit, peditibus, quo vellet, liber abire permissus fuit h). Idem castellum iis in locis erat, quæ laudatus FRIDERICUS, Elector, a Palatinatu disiungi noluit i). Quod reliquum est, de hoc castro nobis egregia suppeditat Vir in re diplomatica versatissimus, nunc ἐν ἀγίοις k).

6) *Beckelnhemium*, villa, Germ. *Thal-Beckelnheim & Dorf-Beckelnheim* dicta. Si ad castrum modo commemoratum pedem referimus, infra ad radicem montis, cui castrum impositum est, ista nobis subit villula, paucorum quidem tectorum, veteris tamen ævi.

7) Ab hac villa, si paulo ad septemtriones progredimur, eam inter & cœnobium Sponhemienſe iacet *Wald-Beckelnheim*, pagus, laxiore circumscriptus termino, fossa valloque an. MDIV iam cinctus; ita sane vetus; nec tamen prorsum obscurus; quin nec temporibus nostris plane ignobilis. *Wald-Beckelnheim* autem nuncupatur, ut a vico tractus Alceiani cognomine, nempe *Gaubeckelnheim*, discernatur. De utroque tum castello tum pago *Beckelnheim* alibi etiam occurrit mentio l). Eiusdem pagi parœcia non plane nullius claruit nomi-

h) Addantur *Kremerus* modo cit. lib. V. p. 467, *Hachenbergius* de rebus gestis Friderici I. Palat. lib. VII. p. 211. & *Tolnerus* in hist. Palat. cap. II. p. 74.

i) Teste *Kremero* in der Gesch. Frid. I, & quidem in cod. diplom. num. CLXVIII. p. 456.

k) Idem b. *Kremerus* in den diplom. Beitr. p. 125. seqq.

l) Apud eundem *Kremerum* in cit. hist. eiusdem Elect. in cod. dipl. cit. num.

nominis. Curiae enim Archipresbyteri subfuit. Quod ne quis in dubium vocet, operæ pretium erit inspicere tabulas *Gerhardi II*, Archiepiscopi Moguntini, an. MCCXCIX editas, quippe in quibus *Godefridus Archipresbyter in Beckelnheim* nominatim occurrit. A *Gerlaco*, Archiepiscopo Moguntino, Canonicis & Vicariis ecclesiae Moguntinensis ob damna, quæ per ea tempora passi erant, an. 1351. in perpetuum fuit attributa m).

8) *Boos*, olim *Boys*, *Bois & Bus*, villa, minorem ad præfecturam pertinens, a Mannhemio undeviginti horas distans n), fluvioque Navæ adposita, vel haud procul a confluentibus Navæ Glanique sita, & quidem in via, qua Staudernhemio Beckelnhemium itur. Est multæ ætatis, & *Willigisi*, Archiepiscopi Moguntini, temporibus iam nota o). Hancce villam iure belli suam fecit FRIDERICVS I Palatinus p). Etiamnum ab eadem villa nomen habet gens *Boosiorum* illustrissima q).

9) *Bosenheim*, *Bossenheim*, olim *Basinheim*, pagus cis Navam, a *Crucenaco* haud longe, sed a Mannhemio septem milliaria distans r). Ibi cænobium Sponhemienſe varios iam an. 1044. habuit redditus, nempe mansum & sex iugera s), speciatim vero curtem vel aulam, quam an. 1325. Comites

M 3

Spon-

num. CLXVIII. p. 456, in der Verordnung Frid. I. de anno 1472; subiungatur idem in den diplom. Beitr. p. 270. & 298.

m) Teste *I. Pb. Crollio* in cit. orat. p. 16 & 17. not. *; ubi plura exhibentur, aliorumque, præsertim *Zeileri*, notantur errores.

n) Kirchenverf. p. 127.

o) Vid. *Crollius* l. d. pag. 18. not. ***

p) Conf. *Hachenbergius* & *Tolnerus* locis cit.

q) Ita animadvertit *G. C. Crollius* in origg. Bipont. P. II. p. 240.

r) Kirchenverf. p. 19 & 127.

s) Apud *Trithemium* in chron. Sponh. pag. 237. & *Kremerum* Beitr. p. 12.

Sponhemienſes dono dederunt monaſterio t). Anno 1504, inquit Abbas u), *curtis noſtra* (cænobii Sponhem.) in *Bosenheim incendio funditus periit, cenſus & redditus noſtri, frumentorum maxime, pro maiori parte vel ab hoſtibus (Haſſis) conſumpti ſunt, vel propter maliciam temporum hominumque in uſus noſtros minime pervenerunt. Omnia enim, per quæ vivere debueramus, rei familiaris commoda perierunt.*

10) *Villa S. Catharinæ, St. Catharinen-hof*, ſpectat ad *Crucenacensem præfecturam*, cuius redditus recipit *Administratio ecclesiastica v).*

11) *Cænobii villa, Kloster-hof*, duodeviginti horas a *Mannhemio* diſtans, ad minorem præfecturam pertinet w).

12) *Ebernburgum*, præfecturæ *Crucenacensis* cis *Navam* caſtellum, a *Mannhemio* quindecim horas diſſitum x). Fuit olim *Dynastiſ* de *Sickingen* oppignoratum, ſed tamen ante paucos annos rediit ad *Sereniſſimos Principes Electorem Palatinum & Marchionem Badensem y).* Quondam iis adnumeratum locis, quæ a *Palatinatu* noluit alienari *FRIDERICVS I Elector z).* Hoc caſtellum ab aliis quoque laudatur a). Non iniuſtas de re eccleſiaſtica querelas contra *Nobiles L. B. de Sickingen* haud ita pridem iacſarunt *Evangelico-Lutherani b).*

13) *Feyl*

t) Vid. *Trithemius* l. d. ad hunc annum, p. 308, & *Kremerus* l. c. p. 290.

u) Nempe *Trithemius* in cit. chron. p. 422.

v) *Kirchenverf.* p. 129.

w) *Kirchenverf.* l. d.

x) *Ibidem* p. 131.

y) Legantur *Ebernburgensia scripta politica* cit. paſſim.

z) Conf. *Kremerus* in der *Gesch. Frid. I.* in cod. dipl. num CLXVIII. ad an 1472. p. 456..

a) Apud *I. H. Dicelium* in *descript. circ. Rhen. infer.* p. 480.

b) Qua de re *Io. Ge. Keiſſinus* libellum *Germ.* edidit, cui titulus: *Gemitus preſſorum in Baronia Sickingenſi Evangelico-Lutheranorum &c.* 1710. fol.

13) *Feyl* cum modo dicto *Bingert* pagus est Ebernburgensis dynastiæ, remotus a Mannhemio sexdecim horas c). De utroque passim agitur d). Hic loci, nimirum in pago *Feyl*, & quidem in veteri fodina reperiuntur lithantraces e).

14) *Frey-Laubersheim*, pagus cis Navam, ad Crucenacensem archisatrapiam eiusque ephoriam ecclesiasticam pertinens, abest a Mannhemio septem milliaria f).

15) *Genzingen*, alias *Gænsingen*, *Gænzingen*, antiquitus *Gantsingen* g), pagus, a Mannhemio septimum ad lapidem dissitus h). *Genzingas* marca cum *Binga* memoratur in *LVDOVICI Germanici* diplomate Prumiensi, anno xxxvii. regni sui Triburiæ dato i). Hic pagus olim etiam, & quidem iam anno ccccxcvi. adnumerabatur pago Navenfi k). Anno 1137. quidam Nobilis de Sponheim *Vdo* bona sua omnia, quæ in pago *Genzingen* habuit, monasterio Sponhem. donavit. Hinc hæc legimus: Anno mcxxxviii quidam nobilis de Sponheim, cognatus Bernhelmi Abbatis, una cum uxore sua nomine Iuditha pro remedio animæ suæ huic monasterio contradedit omne patrimonium suum, quod in Bockenaw & in Genzingen habuit, ecclesiam videlicet cum decimationibus & omnibus appendicibus suis, mancipiis, agris, vineis, sylvis, cultis & incultis, pascuis, pratis, molendinis, piscationibus, aquis, aquarumque

c) Kirchenverf. p. 134.

d) In cit. scriptis Ebernburg.

e) Quod etiam nuperrime observavit ven. & celeb. noster Ioan. Schwab in diss. de phlogistis p. 48.

f) Kirchenverf. p. 135 & 19.

g) Vid. Freherus in origg. Palat. lib. II. cap. XI. p. m. 315.

h) In cit. Kirchenverf. p. 20 & 136.

i) Adi ampliss. Andr. Lameium in descript. pagi Worm. in act. acad. Theod. Palat. Tom. I. p. 273.

k) Conf. ill. de Gudenus in cod. dipl. T. II. p. 799. apud Kremerum in der Gesch. des Rhein. Franziens p. 148.

rumque decursibus, ad altare S. Martini in hoc cœnobio in Sponheim, coram multis testibus l). Hac autem solenni donatione facta — —, Abbas Bernhelmus oblatoꝝ bonoꝝ possessionem in Buckenaw & Gentzingen pacifice adeptus est: ex quibus ecclesiam in Gentzingen cum decimationibus post annos cxxxviii Petrus huius loci Abbas Canonicis maioris ecclesiæ Moguntinæ in perpetuum contulit in augmentum præbendarum suarum m). Postmodum an. 1256. ecclesiam Genzingensem sibi postularunt Canonici Moguntini; sed Ioannes, Sponh. Abbas, huic petitioni vehementer obstitit. Nam Gerardus, Episcopus Moguntinus, una cum Canonicis Capituli sui Abbatem Iohannem & conventum huius monasterii non parum molestantes, precibus & minis sollicitarunt pro ecclesia in Gentzingen, quam omnibus modis in augmentum præbendarum cupiebant. Sed Iohannes Abbas consentire noluit, & tam minas quam preces eorum constanti animo contempsit. Verum post mortem eius tandem Petrus Abbas ipsam ecclesiam petentibus donavit n). Anno 1331. die x Martii curia, quam Sponh. cœnobium in pago Genzingen tenuit, ab omnibus oneribus libera declaratur & immunis. Quapropter Abbas o) scribit: Anno Willichonis abbatis nostri xxii. Iohannes Comes generosus de Sponheim ad instantiam Willichonis — curiam nostram in Gentzingen, & omnia bona ibidem, ad præsens monasterium pertinentia, ab omni servitio, precaria exactione, & quovis gravamine in perpetuum liberavit, pro se & cunctis hæredibus suis, cum consensu Simonis fratris sui, & Walrami filii eius, &c. p).

Serenissimus Elector Palatinus CAROLVS LVDOLVICVS de iure Wildfangiatus exercendo varias easque gravissimas

l) Sunt verba Tritheimii in chron. Sponh. p. 244.

m) Ibidem; ubi & litteræ Adelberti, Archiepiscopi Mogunt. quibus hanc donationem confirmavit, sunt obviæ.

n) Sic legimus apud eundem Tritheimium l. d. pag. 282; conf. p. 285.

o) Idem Tritheimius l. c. pag. 311.

p) Addatur Kremerus in den dipl. Beitr. p. 292.

mas subiit tempestates. Nam eam ob rationem sibi vicinorum suorum invidiam odiumque conflavit. Inter alios Dux Lotharingæ, qui tunc Comitatum Falckenstenianum, in Palatinatus complexu situm, obtinebat, vi armisque sese postulationibus Palatinis opposuit, exercitum per pagum Hunnorum ad Navam mittens; utpote cui obviam quidem ivit Elector, sed tamen, prælio apud pagum *Genzigen* inter *Bingam & Crucenacum* d. xxvi Sept. an. 1668. commisso, hostibus dare locum, atque Alceiam remigrare coactus fuit. Qua occasione memorabilis accidit casus, & quidem in damnum imprudentis hospitæ *Weinhemien*sis, diverforium ad *aurei hirci* signum incolentis; cuius rei apographum ex originali iam exhibuimus q). Quod vero post septem mensium decursum tamquam quidpiam novi repetebatur r).

16) *Gutenberg*, al. *Guttenberg & Gudenberg*, pagus pone *Crucenacum*, a *Mannhemio* distans novem milliaribus s); qui vero bene distinguendus est a castro *Palat. Rheni Gutenfels* iuxta *Cubam* t); nec confundendus cum *Gutenberga* in *Ducatu Bipontino* u).

17) *Hackenheim*, pagus cis *Navam*, a *Mannhemio* quatuordecim horas distans; est ecclesiæ reform. *Bosenhemien*sis filia v). 18) *Hah-*

q) Videlicet d. 22. Sept. an. 1779. in *Weinhemio Palat. illustr.* §. IX. p. 22. & 23.

r) Nimirum in *den Rhein. Beitr. zur Gelehrsamkeit*, V. Heft. d. 1. Wonnemonat 1780. num. V. Besondere Bestrafung unnützer Worte im Jahre 1669.

s) *Kirchenverf.* p. 139. & 20.

t) Vid. *Tolnerus* cap. II. p. 62; nos in *Baccharaco* §. XVI. p. 28; quod castrum a nonnullis perperam vocatur *Gutenberg*.

u) Vid. *Finsterwald* l. d. pag. 187. 196. 662. seq. 737. 837. 862. 864. & 877.

v) *Kirchenverf.* p. 139 & 19.

18) *Hahnerhof*, præfecturæ Beckelnhemienſis locus, a Mannhemio novem milliaribus diſiunctus w).

19) *Hallgarten*, itidem eiſdem præfecturæ locus, ab oppido dicto diſſitus ſedecim horas x).

20) *Hargesheim*, pagus, a Mannhemio quindecim horis remotus, cuius eccleſia filia eſt eccleſiæ Roxhemienſis y). Occurrit etiam alius viculus *Hargesheim* nominatus z).

21) *Heddortterhof*, ditionis eſt Odernhemienſis ad Glanum, ad decimum lapidem a Mannhemio diſtans a).

22) *Heimbergerhof*, præfecturæ Beckelnhemienſis; huius villæ longinquitas a Mannhemio eſt duodeviginti horarum b).

23) *Hochſtatten*, viculus pariter eamdem ad præfecturam pertinens, ſitus a dicta metropoli ſedecim horas c).

24) *Langenlonsheim*, antiquitus quoque ſimpliciter *Lonsheim*, ſed haud ſatis accurate, egregius omnino & peramœnus ultra Navam *Crucenacum* inter & Bingium pagus, a Mannhemio ſeptimum ad lapidem remotus, in eccleſiaſticis ad ephoriam *Crucenacenſem* pertinet d). Olim quoque nomen ipſius erat *Longiſtheim* e). Merito adſcribitur pago Navenſi; hinc legimus: *in pago Nahgowe in Longiſtheimer marca* f). Anno 1454. FRIDERICVS I, Elector Palatinus, ab *Agneſa Iſen-*

w) Ibidem p. 139.

x) Ibidem.

y) Ibidem p. 139 & 20.

z) Apud *Kremerum* in der Geſch. des Rhein. Franziens p. 151.

a) Kirchenverf. p. 140.

b) Ibidem p. 141.

c) Ibid. p. 142.

d) Ibidem p. 148 & 20.

e) Vid. *Freberus* in origg. Palat. lib. II. cap. XI. p. m. 315.

f) In cod. Lauriſh. Tom. I. num 2014. p. 357. apud *Kremerum* in dem Rhein. Franzien p. 148.

Ifenburgenfi, undecim mille Virginum abbatiae Coloniensis magistra, praeter alia emit pagum Engelstadium, in ipso pago (auf dem Gau) iacentem, cum cœnobii clientibus in hac regione, eiusque cœnobii redditibus in *Langenlonsheim* &c. g). Ceterum pagus noster nequaquam confundendus cum villa *Laonisheim*, *Lonesheim*, *Lonsheim*, infra in *Aribimesheim*, olim ad pagum Wormatiensem, nunc ad archisatrapiam Alceianam spectante; utpote in traditione Willeradis anno xxiv Karoli regis, cum Brunheim & Heimradesheim, finitimis locis commemoratur h).

25) *Langenthal*, viculus, a Mannhemio decem milliaribus circiter diffitus, licet templum habeat, ecclesia tamen est filia matris Monzingensis i). Supra Monzingam positus, huic quoque oppido contributus est. Idem iam occurrit in ADOLPHI *Simplicis*, Comitis Palat. ad Rhenum, tabulis, quibus anno 1322. *Ioanni*, Comiti silvestri, potestatem fecit, *Margaretæ* coniugi dotalitium scilicet prædium (Leibgeding) in possessionibus Monzingensibus & Langenthalensibus (*uf alle dem Gute und Luden, die er hat in den dorffern zu Montzen und zu Langenthal*) constituendi. Eas tabulas alibi iam in scenam productas legimus k).

26) *Merxheim*, alias *Merixheim*, *Mertzheim*, villa, quam nonnulli l) diœcesi Beckelnhemienfi etiam adnumerant: procul omni dubio sequuti, quemadmodum adparet, inclytum illum Abbatem Sponhemiensem; quippe qui m) hancce villam,

N 2

villam,

g) Conf. *Tolnerus* in addit. & *Kremerus* in der Gesch. Frid. I. lib. VI. §. LX. p. 648.

h) In act. acad. Theod. Palat. Tom. I. p. 277.

i) Kirchenverf. p. 20 & 148.

k) Apud. celeb. *Ioannis* in addendis ad lib. IV. historiae Palat. *Parei* sect. II. §. I. p. 614. seq. conf. *Crollius* in cit. orat. p. 18.

l) V. gr. *Zeilerus* in topogr. Palat. Rh. &c. p. 8. & *Tolnerus* in hist. Pal. cap. II. p. 74.

m) In annal. Hirsaug. ad an. 1471. p. 475.

villam, in Comitatu Sponhem. sitam, una cum ceteris huius præfecturæ locis, a *Wernhero*, Archiepiscopo Moguntinensi, emtam esse scribit. Quem tamen hac in re falli, non est, quod dubitemus. In hanc autem nos opinionem deducit, quod in *Ludovici Nigri* Bipontini tabulis, an. 1472. editis, in quibus diæcesis huius, quam acceperat pignori, loca signate & ordinatim enumerantur, villa nostra haud perinde, ut reliqua (*Sobernheim* scilicet, *Monzingen*, *Beckelnheim*, *Nuffbaum*) occurrat. Accedit, quod ipsa n) anno 1504. iuris fuerit immediati, *Suidegeri de Sickingen*, Equitis aurati, nec non *Ioannis de Hohenstein* o). Anno 1471. a FRIDERICO I, Electore, occupatur. Proinde historicus sæpe laudatus p): *A Sobernheim movit exercitum ad Montzegen oppidum: quod brevi una cum Merixheim & Nosbaum in villis munitis in suam potestatem accepit: quæ similiter fuerunt iuris ecclesiæ Moguntinæ &c.* q). Quemadmodum olim ad Ducatum Simmerensem spectavit r), sic hodie subest archisatrapia Simmerensi.

27) *Niederhausen*, pagus, a Mannhemio novem millia-ria remotus, in rebus ecclesiasticis subiectus ephoriæ Sobernhemienfi s). Proprius olim fuit veteribus Veldentia Comitibus t). Deinceps iure hereditatis ad Duces pervenit Bipontinos. Tandem, commutatis nonnullis locis, ante annos aliquot Serenissimo & Potentissimo nostro Electori traditur, præfecturæ Beckelnhemienfi tunc temporis insertus.

28) *Nor-*

n) Ex ipsius *Tritheimii* testimonio l. d. annal. Hirsaug. p. 611.

o) Lege sis *Crollium* in cit. orat. p. 20. not.

p) Nempe *Tritheimius* de rebus gest. Frid. I. p. 70.

q) Addatur *Hachenbergius* l. d. lib. VII. p. 211.

r) Apud *Tolnerum* l. c.

s) Kirchenverf. p. 156 & 50.

t) Sic legimus in cit. act. acad. Tom. II. p. 245.

28) *Norheim*, olim *Naarheim*, & *Narheim*, pagus Ebernburgensis dynastiæ u), a Mannhemio sedecim horas diffitus v); utpote cuius in diplomate HENRICI II, Imperatoris, de sex mille DCLVI mansis abbatiae S. Maximini, in beneficio acceptis anno MXXXIII, iam mentio iniicitur w). Antiquitus etiam ad pagum Navensem spectavit. Sic namque legimus: *In pago Nahgowe in Naarheimer-marca* x).

29) *Nussbaum*, antiquitus *Nossbaum*, similiter *Nussbach*, pagus ad minorem praefecturam Beckelnhemiensem, in ecclesiasticis autem ad paræciam Monzingensem pertinens, a Mannhemio horas distans duodeviginti y), situs austrum versus Sobernhemium inter & Monzingam; sed a Nava paulo remotior. Ceterum hancce villam iam anno 1277, eidem minori praefecturae insertam fuisse novimus z). Eadem villa ab *Adolfo*, Archiepiscopo Moguntino, fuit an. 1461 oppignorata LUDOVICO Nigro Bipontino a). Deinceps vero belli iure sibi met ipsam adquisivit FRIDERICVS I, Elector Palatinus, anno 1471 b). Postmodum an. 1504 consumitur incendio c). Quod reliquum est, hæc villa nomen quondam præbuit Nobilibus nonnullis: e quibus *Emicho*, miles, nec non *Philippus* fratres de *Nussbaum* an. 1305 transegerunt cum

N 3

D. Disi-

-
- u) Conf. die Staatschriften wegen der Herrschaft *Ebernburg*.
v) Kirchenverf. p. 157.
w) Vid. acta acad. Palat. Tom. III. hist. p. 105.
x) In cod. Laurishem. T. II. num. 2006. p. 355. testante *Kremer* in dem Rh. Franzien, p. 149.
y) Kirchenverf. p. 50 & 157.
z) Apud cit. *Kremerum* in den dipl. Beitr. p. 151 & 218.
a) Lege sis *Trithemium* de rebus gestis Frid. I. p. 30.
b) Conf. idem l. d. pag. 70. & in annal. Hirsaug. T. II. p. 475; *Hachenbergius* l. c; *Tolnerus* hist. cap. II. p. 74; & *Kremerus* in der Gesch. Frid. I. lib. V. §. XVI. p. 467.
c) *Trithemius* in ann. Hirsaug. l. d. p. 609.

D. Disibodi cænobio, super xx medimnis filiginis, ab eo coëmtis d).

30) *Oberhilbersheim*, cis Navam, pagus, a Mannhemio ad septimum remotus lapidem, licet filia sit ecclesiæ reform. Engelftadiensis sub ephoria Strombergenfi, pertinet tamen ad archisatrapiam Crucenacensem e). Moguntinum S. crucis capitulum FRIDERICO III, Septemviro, decimas, quas in isto pago habuit, cessit f).

31) *Odernhemium* ad *Glanum*, Germ. *Glan-Odernheim*, ita dictum, quoniam Glano fluvio adiacet, a Mannhemio distans viginti horas. Vocatur etiam apud nonnullos scriptores *Cotirodorum*, *Dreckodernheim*. Hunc locum veteres Veldentini Comites tamquam feudum, ab ecclesia Moguntina acceptum, possederunt g). Quibus autem ex locis Veldentinæ regiones constiterint, clarissime liquet ex hereditariæ successionis ordinatione, quam ultimus Comes Veldentinus haud pridem ante decessum suum, nempe die Mercurii ante diem festum S. Lamprechtii episcopi, cum genero suo an. 1444 compactus est, & quidem in solida illa deductione h). Anno 1471. d. xxiii Aug. idem *Odernhemium* sese propter vim armorum

d) Sic videre est in diplomatario Disibod. num. 43. p. 188. apud *Crollium* in cit. orat. p. 18.

e) Kirchenverf. p. 158. & 51.

f) Vid. *Clingenspergius* in design. bonorum eccles. usui seculari restitutorum &c. ad an. 1567.

g) Conf. cit. acta acad. Pal. Tom. II. p. 245.

h) In der gründlichen Deduction des Ihro Kurfürstl. Durchl. zu Pfalz auf die eventuelle Succession in das Herzogthum Zweibrücken zustehende Primogenitur &c. in den Beilagen num. XXIV. p. 65. seqq. & in statu causæ &c. P. III. n. XXVII. p. 54. apud *Kremerum* in der Gesch. Frid. I. lib. I. §. X. p. 21. in not; ubi etiam *Odernhemium* nostrum occurrit.

morum tradidit FRIDERICO I, Electori Palatino i). Anno 1504. a Palatinis capitur k). Idem oppidulum adhuc ante aliquot annos ad Ducatum pertinuit Bipontinum, sed per locorum quorundam immutationem ad Palatinatum nostrum pervenit, præfecturæ Beckelnhemienfi additum, eiusque ecclesia reform. subiecta fuit ephoriæ Sobernhemienfi l).

32) *Oberstreit*, viculus præfecturæ minoris Beckelnhemienfis, a Mannhemio distans novem milliaria m).

33) *Planich*, alias *Planig*, *Blenig* & *Bleinich*, pagus a planitie sic nominatus, cis Navam, a Mannhemio remotus quindecim horas, sed unicam dumtaxat a Crucenaco, ad cuius maiorem præfecturam quoque spectat. Idem pagus, ineunte seculo octavo, cum aliis locis, ad dextram Navæ ripam iacentibus, ad pagum WORMATIENSEM pertinebat n); sed pago deinceps adnumerabatur Navenfi o). Anno 1348. Sponhemienfe monasterium ibidem sibi curiam adquisivit. Nam *Wilhelmus*, Abbas monasterii p), *curtim*, quam habemus in *Blenich*, cum omnibus attinentiis suis, agris, vineis, pratis, hortis, pascuis & domibus comparavit pro certa summa pecuniarum a Clementia, Tilmanni militis relicta vidua, consentiente Georgio de Sawelnheim genero eius, pro se & cunctis hæredibus suis, ut patet in literis consensus eiusdem desuper confectis, quarum datum est anno Domini MCCCXLVIII, in diebus Felicis & Adaucti martyrum. Idem cœnobium ibidem varia quondam bona habuit q).

34) *Praun-*

i) Teste eodem *Kremero* l. d. lib. V. §. XVI. p. 467. atque in not. 4.

k) Apud *Trithemium* in ann. Hirsaug. T. II. p. 612; in chron. Sponh. p. 421; descript. circ. Rh. inf. p. 530.

l) Vid. die æusserl. Kirchenv. p. 50.

m) Ibid. p. 159.

n) Vid. *Kremerus* in dem Rhein. Franzien p. 147.

o) Ibidem p. 148. atque in den diplom. Beitr. p. 140.

p) Sunt verba *Trithemii* in chron. Sponh. p. m. 320.

q) Apud eundem ibid. p. 356.

34) *Praunweiler*, ultra Navam, est parœciæ Bockenavien-
sis, sed Crucenacensis ephoriæ.

35) *Riedesheim*, alias *Rüdesheim* & *Rittesheim*, pariter
ultra Navam pagus, a Mannhemio octo milliaria distans, cu-
ius Ecclesia est Weinshemiensis ecclesiæ filia. Hic locus, a
Rüdeshemio in pago Rhenensi e regione Bingii bene discer-
nendus, ab Archiepiscopo Moguntino deletur incendio r).
Passim invenitur mentio variorum Dominorum de *Rüdesheim*,
v. gr. *Dietheri* an. 1455 s); *Philippi* an. 1456 t); *Dieterici*
an. 1460 u); *Reinfridi* & *Friderici* senioris an. 1471 v);
Bromseri de *Rüdesheim* & *Rudolfi* de *Rüdesheim* an. 1461 &
1462 w).

36) *Rotherhof*, a Mannhemio ad nonum lapidem di-
stans, hodieum est præfecturæ Beckelnhemienensis.

37) *Roxheim*, pagus, in sinistra parte Navæ, qui a Mann-
hemio seiunctus quindecim horas, cuius ecclesia pertinet ad
Inspectionem Crucenacensem. Pagus noster ab altero *Rox-*
hemio, quondam *Rocchesheim* in pago Wormatiensi, cautissi-
me distinguendus est x). Hic loci non omittendus est ad-
versæ fortunæ casus, quo agitatus fuit Pastor Roxhemien-
sis, nomine *David*. Quæ historia sequenti modo narratur: *Eo-*
dem anno (1241) David Pastor ecclesiæ parochialis in Roxheim
Moguntinæ diœcesis, haud procul a memorato oppido Crüzenach,
a rusticis villæ Sommerloch prope Waldenhausen curæ suæ
commissis parochianis crudeliter occisus est: propter quod a Si-
frido

r) Conf. *Kremerus* in den dipl. Beitr. p. 289.

s) Idem *Kremerus* in cod. diplom. hist. Frid. I. El. Pal. p. 118.

t) Ibidem p. 143.

u) Ibidem p. 199.

v) Rursus ibid. p. 441.

w) Idem in der Gesch. Frid. I. lib. III. §. VI. p. 218. & lib. IV. §. VI.
p. 326.

x) Vid. acta acad. Theod. Pal. T. I. p. 245.

frido Archiepiscopo Moguntino fuerunt excommunicati, anathematizati ac maledicti: gravissimasque impietatis suæ pœnas acceperunt: omnes enim, qui conscientias suas contagione tanti sceleris polluerunt, mala morte in brevi sublatis sunt: quorum alii comprehensi & rotati: alii per fugam lapsi male interierunt y).

38) *Mons S. Antonii, St. Antonigberg*, villa quidem supremæ præfecturæ Crucenacensis, sed oppiduli Odernhemii iudicio subdita, a Mannhemio ad decimum lapidem distita.

39) *Staudernheim*, pagus, a dicta metropoli duodeviginti horas remotus, ad præfecturam Beckelnhemiensem pertinet, & quidem situs in via, qua a pago *Bois* itur Beckelnhemium. Hæc villa ex altera parte Palatini iuris est, sed ex altera quondam fuit in Dominorum de *Eltz* ditione; deinceps vero, saltim anno 1732, suberat imperio familiæ illustris de *Steincallenfels*; quippe quæ ipsam ab *Albertina Agnete*, Principe Arausionensi, *Wilhelmi Friderici*, Principis Nassovio-Diezensis, coniuge, herede sororis *Mariæ*, *Ludovici Henrici* Ducis Simmerensis, qui partem hancce sibimet adquisiverat, viduæ, numerata redemit pecunia. Quod dum refero, non possum, quin simul arguam nonnullos z), quod villam istam vocaverint *arcem*. Id namque nominis nec umquam habuit illa, nec ullo modo, cum & villa tantummodo semper fuerit, atque etiamnum sit, nulla, quod sciam, arce umquam instructa, meretur a). Ceterum pago Navenfi iam olim adscriptam fuisse, constat b).

40) *Steinhardterhof*, pariter cum præcedenti *Staudernhemio* ad minorem præfecturam spectat, pariterque ad nonum lapidem a Mannhemio distat c).

14) *Tres-*

y) Apud *Tritbemium* in annal. Hirsaug. T. I. p. 574. seq.

z) V. gr. *Tolnerum* in hist. Pal. cap. II. p. 74; aliosque eum sequutos.

a) Conf. *Crollius* in cit. orat. p. 18. seq. in not.

b) Teste *Kremero* in dem Rhein. Franzien p. 149.

c) Vid. æusserl. Kirchenverf. p. 143.

41) *Treyszen*, alias *Dreyssen* & *Dreisen*, villa a sæpius laudata metropoli sexdecim horas distita, pertinet ad parochiam *Weinshemiensem*, adeoque ad *Crucenacensem* ephoriam d). Hic monendum est, eandem villam cum *Dreissa* monasterio & cum *Dreisa* ad *Mosellam* minime confundendam esse.

42) *Weinsheim*, alias *Weimbsheim*, olim *Winnesheim*, *Weinesheim* & *Winsheim*, pagus ultra *Navam*, a *Mannhemio* novem milliaria remotus, cuius parochia reform. ephoriæ *Crucenacensi* subdita e). Hic, ab aliis eiusdem nominis bene discernendus, proprie ad *Beckelnhemiensem* spectat præfecturam. Eundem præter alia loca iam anno 1277. fuisse *Henrico* iuniori, *Sponhemienfi* Comiti, tributum, novimus f). Anno 1334. a *Baldewino*, (*Balduino*,) Archiepiscopo *Trevirenfi*, turpiter incendio consumitur g). Iam ante annum 1432. cænobium *Sponhemienfe* duas in pago *Weinheim* curtes habuit. *Bernhardi*, monasterii *Sponh.* Abbatis decimi octavi, verba, quibus, paulo ante mortem suam, totum cænobii conventum adloquutus est, omnino dignissima sunt, quæ hic loci repetantur: *Interim committo vobis, quatenus curtes illas duas in Winsheim, quarum alteram precio comparavi, alteram a fratris mei filio iudiciario edicto conquisi, post mortem meam ab iniustis possessoribus quantotius repetatis. Quod si ille de Coppenstein se ius aliquod in eis habere prætenderit, noveritis allegationem eius esse falsam: ego enim, — in illa discordia, quæ fuit inter me & vos ante hoc ferme quinquennium (quam nobis Deus ignoscat) nimia indignatione provocatus, ex vehementi commotione & displicentia animi mei feci, quod iure non potui, tradens illas sine consensu vestro (quod constare non potest) dicto Ieckel de Gemunden, quas Meynhardus de Coppenstein iniusto titulo nunc possidet,*

d) Ibid. p. 20 & 125.

e) Ibid. p. 20 & 177.

f) Quæ probat *Kremerus* in den diplom. Beitr. p. 151. & 219.

g) Conf. *Tribemius* in chron. *Sponhem.* p. 312 & 313; nec non *Kremerus* in den Beitr. p. 298.

possidet, ita mihi propitius sit Deus in hac extrema necessitate mea. Ecce dixi vobis rei totius ordinem, si vos alienatas curtes repetere neglexeritis, Deo respondeatis, ego animam meam exoneravi h). Easdem curtes anno 1448. Conradus Abbas omni cura repetere studuit. Tota vero historia hisce enarratur verbis: Hoc anno (MCCCCXLVIII.) Conradus abbas curtes illas in Winsheim, quas abbas Bernhardus olim, — anno suo XXVI. sine consensu fratrum suorum alienavit, a Mainhardo de Coppenstein repetivit, conveniens eum coram advocatis (Vogt vel Fauth) Principum in Creutzenacht, Friderico de Lerenstein & Iohanne de Wachenheim, producens quorundam testimonia, qui revocationem Bernardi abbatis iam mortui super iniusta alienatione earundem audierant. Vnde advocati, partibus auditis, commiserunt abbati, ut petitionem suam redactam in scriptis alia vice præsenteret, Mainhardusque similiter in scriptis responderet, quo facto, se velle, quod iustum esset, decernere. Fecit abbas, quod iuebatur, petitionemque suam contra Mainhardum advocatis præsenteravit in scriptis. Verum advocati, sive curis nimis impliciti fuerunt, sive parti adversæ (quod tum credebatur a multis) nimium inclinati, postulatione abbatis & conventus recepta, sententiam distulerunt, verbis bonis animum abbatis suspendentes de die in diem, iam hoc nunc illud pro impedimento allegantes, & sic negotium pendet usque in præsens i).

43) Zozenheim, alias Zotzenheim & Zutzenheim, pagus cis Navam, ad lapidem septimum a Mannhemio disiunctus; cuius parœcia reform. subdita est ephoriæ Crucenacensi. Eadem villa iam antiquitus ad pagum Navensem referebatur, prouti ex charta Adelberti, Archiepiscopi Moguntini, de anno 1133. discimus: Prædium quoddam quod situm est in villa, que dicitur Zozenheim in pago Nachgowe in comitatu Emechonis Comitum de Smedeburch k). Emicho, Comes Leiningensis, & quidem ex Albani Weissenburgensis consensu,

O 2

RV.

h) Apud cit. *Tritheimium* l. d. pag. 353. seq.

i) Sunt eiusdem verba l. c. pag. 365.

k) Apud *Kremerum* in dem Rhein. Franzen p. 149.

RVPERTO I, Electori Palatino, præter alia loca pagum quoque *Zozenheim* oppignoravit l).

Hæc igitur sunt præfecturæ minoris maiorisque Cruce-
nacensis oppida, cænobia, castella, pagi villæque, quæ sin-
gula partim obiter, partim autem accuratius & intentius spe-
ctare nobis placuit.

§. XIX.

Præmissa hacce generali totius archisatrapiae descriptione,
iam speciatim contemplabimur *CRVCENACVM*, ipsius
metropolin, olim Sponhemienſis Comitatus anterioris caput
celeberrimum, consuetam primum ipſorum Comitum, postea
vero Principum Simmerenſium ſedem, antiquitus adnume-
ratam pago Wormatiensī m). Mediam istam urbem inter-
luit *Nava* fluvius n), eamque in duas difſecat partes; qua-
rum dextra vocatur *priscum*, sinistra vero *novum oppidum*,
per quod rivus *Ellerbach* dictus labitur o). Id quod ideo
præmonendum cenſuimus, ut, quæ ſequuntur, eo facilius
intelligi queant. Huius urbis nomen quondam fuit variatim
ſcriptum: verbi cauſſa *Crütznach* p), *Crucenachen* q); in
chartis antiquis *Crucinach* & *Crucenahe* r), *Creutzenacht* s),
Creutzenach t), *Creuznahe*, hodie *Creuzenach*, *Creuznach*,
Kreuzenach, *Kreuznach*. Olim dicebatur Græce *Staurone-*
ſus

l) Vid. *Cbリングſpergius* in deſig. feudorum pignoratitiorum ad dictum annum.

m) Sic legimus in actis acad. Theod. Palat. T. I. p. 279.

n) Supra §. XII. p. 35.

o) Rurſus ſupra §. XIII. num. 7. p. 40. ſeq.

p) Apud *Seb. Munſterum* in cosmogr. gen. lib. III. p. 493. edit. Lat. Baſil.
an. 1559. fol.

q) In cit. act. acad. Tom. II. p. 255.

r) Conf. *Kremerus* in den dipl. Beitr. p. 114.

s) Paſſim apud *Tritbemium* in chron. Sponh. p. 258. 340, & 419.

t) Ibidem p. 277.

sus & *Stauronesum* u), item *Stauropolis* v). Latine vocatur *Crucinacum*, plerumque *Crucenacum* w); in diplomatibus aliquando *Crucianiacum*, sæpius *Cruciniacum*, sicuti statim pluribus, *Crüzenachum* x), *Crucenatium* & *Crucinatium* y). Hanc urbem antiquitus etiam Belgice *Cruishoute*, quasi *crucis lignum*, fuisse nominatam, inveni z). Alii præterea vocant *Aram Crucis* a). Referunt namque, *Romulum* quemdam, Romanorum in Alamannia Galliaque Ducem, fratrem piæ Augustæ S. *Helenæ*, matris *Constantini Magni* Imperatoris, prope Rhenum, atque in Alamannia passim multa templa multasque sacras ædes, potissimum adiuuvante *Constantino Magno*, ædificavisse. Addunt insuper, eandem Augustam in urbe Nemetum, quæ est *Spira*, primam ædem sacram exstruendam curavisse, ibique constituisse Episcopum S. *Desium*, vel potius *Iessium* b), ante Sacellum S. *Helenæ*; quippe quæ in eadem urbe thronum & sedem, *Sanct-Helen-Brück* dictam, habuisse dicitur. Porro perhibetur, *Constantinum Magnum* in Sicambrorum finibus ædem sacram in honorem sanctæ crucis exstruxisse, exstructam autem *aram crucis* appellasse, ipsamque episcopali ecclesiæ Spirensi tradidisse; iuxta quam aram villa *Creuzenach*, quæ suum inde nomen acceperit,

O 3

rit,

u) Vid. *Trithemius* ibid. p. 419. & passim in epp. famil. & *Zeilerus* topogr. Pal. p. 22.

v) Apud eundem *Trithemium* in epp. fam. lib. I. ep. XIII. p. m. 449; ibid. ep. XXII. p. 459.

w) Vid. *Cluverius* l. d. lib. III. cap. IX. p. m. 233; sed ibidem etiam in indice scribitur *Crüzenacum*.

x) Legatur celeb. *I. H. Hottingerus* in hist. eccles. N. T. part. IV. sec. XV. p. 931. not. 9.

y) In der Europ. St. & Reise-Geogr. vol. IV. cap. V. p. 788.

z) Nimirum apud *Guilielm. de Waba* l. c. supra §. XVII. litt. b. pag. 64.

a) Videlicet in corpore antiquitatum Imperii ms. p. m. 72.

b) Conf Lex. hist. in hac voce; ubi vocatur *Iasius* vel *Iessius*; de quo consulatur *Lebmannus* in chron. Spir. lib. I. cap. IV. p. m. 7. a. & alibi.

rit, postmodum fuerit condita. Hancce villam *Pipinus*, Comes Palatinus Rheni, dum loco *Childerici* Rex nuncupatus, iure mercatus aliisque dotavit privilegiis; quæ deinceps *CAROLVS Magnus*, *HENRICVS I c)*, & *OTTO Magnus* renouarunt, nec non adauxerunt; quarum immunitatum haud paucas easque egregias hæc civitas usque ad annum mccccx habuit. Episcopali Spirensi sedi fuit quidem aliquamdiu incorporata, sicuti loquuntur; sed demum anno 1277, *RV-DOLPHO* Imperatore consentiente, Comitibus Palatinis Rheni venditur d). Hanc ædem sacram Crucenacensem aliquamdiu collapsam *Dagobertus* Pius vel *Magnus* reædificasse ibidemque fundavisse cænobium narratur e). Sed hæc ὡς ἐν παρόδῳ.

Iam vero quæritur, unde hæc urbs nomen suum nacta fuerit? Nonnulli f) putant, a templo parochiali in insula, quam *Nava* fluvius format, forsitan, vel potius a magna *CHRISTI* cruci suffixi statua, quæ procul dubio fuerit ibidem erecta, nomen antiquum *Stauronesi*, id est, *insulae crucis*, (*Kreuzinsel*) exortum fuisse, quod successu temporis in *Critz-nach*, *Creitznach*, *Creutzenach* vel *Creutznacht* commutatum. Alii sibi met falsissime persuadent, id nominis fuisse deductum a quadam cruce, quæ in perpetuam infanticidii, anno 1432. a Iudæis perpetrati, memoriam in coemeterio retro chorum ad orientem statuebatur g). Quidam temere rursus existimant, urbem nostram a crucibus sanguinolentis, quæ per Germaniam generatim, speciatim *Crucinaci* etiam, ineunte seculo decimo sexto, adparuerunt, denominatam esse h). Insuper

c) Non *Magnus*, prout ariolantur nonnulli.

d) In corp. antiq. imp. p. m. 73.

e) Ibidem p. 93.

f) V. gr. *Zeilerus* l. d. pag. 22. seq. & auctor descript. circ. Rhen. infer. p. 476. seq.

g) Præter alios huius rei mentionem facit *Hottingerus* l. d.

h) Eiusdem rei historiam enarrat idem *Hottingerus* l. c. P. V. sec. five cap. XVI. p. 18. 19 & 20; nec non *Schopperus* in cit. chorogr. p. 516.

super alii dictum nomen a quatuor crucis CHRISTI particulis, anno 1200. *Crucenacum* in cœnobium R. R. P. P. Carmelitarum translatis i), derivare non dubitant. Verum enim vero hæc omnia admodum infirmis argumentorum tibicini- bus fulciuntur. Iamdudum enim ante hosce annos illud nominis invaluisse, mox k) videbimus. Quidquid autem sit, si coniecturæ locus est, eiusmodi nomen haud dubie derivandum censemus ab aliqua cruce, vel in ipsa insula vel iuxta *Navam* erecta; ad quam crucem postmodum ædificata villa, nominata *Crucenahe*, *Kreuznahe*, id est, villa ad crucem, five cruci proxima, (*nahe an dem Kreuz*). Alia huius denominationis coniectura proponetur inferius l).

§. XX.

Hancce desertam incultamque Vangionum m) regionem, in qua *Crucenacum* situm, circiter quadraginta annis ante CHRISTI natalitium a Romanis occupatam, atque, quod verosimile est, sub AVGVSTI privigno *Druso*, proinde paulum ante, seu circa tempus diei natalis CHRISTI, validissimo *castro Romano* munitam fuisse, iam supra n) in generali huius archisatrapix delineatione commemoravimus. Ceterum de eodem castro hæc legimus: *Fuit autem castrum illud in planicie situm in eo loco, ubi nunc est ecclesia S. Kyliani, quondam parochialis: cuius murorum quædam particula nostris ibidem adhuc videtur temporibus, reliquum vero loci spatium partim agricultura, partim vini cultura obtinuit o).* Tota huius castri forma in conspicuis seu sub adspectum cadentibus ruderibus muri,

i) Vid. supra §. IV. p. 9.

k) Nimirum §. XXI.

l) Nempe in fine seq. §. XX.

m) Minime vero Nemetum, uti est in ms. *Crucenac.*

n) Videlicet §. III. p. 5.

o) Apud *Trithemium* in annal. Hirsaug. Tom. I. ad an. 893. p. 43; conf.

supra §. III. p. 5. & §. IV. p. 9.

muri, hodie dum ab ethnicis *die Heidenmauer* cognominati, ante paucos annos adhuc adparuit. Eadem forma quadrangulum, circiter septem agrorum iugera, præter orientalem aulam, complectentem, repræsentabat. Integræ nummis referatæ Romanis ollæ, quæ ibidem etiamnum quotidie, cum singulis quoque monetis, vomere eiiciuntur: structura in se inspectata muri que fabricatio, dum ambas Navæ fluminis rivi que Ellerbach valles intercludit: multa montanis in hisce locis, potissimum in exstruendis salinis, detecta Romanorum sepulchra, urnæ, ossa & monetæ, nostram opinionem extra omnem dubitationis aleam collocant. Est omnino apprime dolendum, has urnas, tum ex iure quodam superstitionis, tum ex aviditate plebis, cybiosacten sese gerentis, quantum scimus, ad unam omnes diffractas, perfractas adeoque mutilatas, ipsos vero nummos fabris ærariis, cingulariis, Iudæis, aliisque furfuris istius homuncionibus, vilissimo venditos esse pretio, sic ut eorum paucissimi superstites apud cives incolasque reperiantur. Multo magis autem deplorandum est & culpandum, quod rudera, pedes octo profunda, fodiendo haud inquirantur, quod eorum congestio vel agger lingonibus non exhauriatur, quod interna ipsorum structura non observetur, immo quod nummi ceteraque monumenta minime indagentur. Quæ singula detegi profecto possent, quoniam totum castrum cadaveribus repletum est, adeoque ab incolis & militibus neutiquam desertum, sed potius impetu violentiæ captum. Quam præclara hæc veteris historiæ documenta forent & monumenta, quæ ex terra tali modo iam sunt effossa & eruta.

— Ceterum *Nava* fluvius, qui Crucenacenses terminos, tum superiores tum inferiores, nunc pervagatur, olim ab hodierni pontis salinarum statu, dextrorsum vel orientem versus, radicem colliculi leporini (*Hasenrechs*) præterlabebatur; ubi salinarum accolæ, adhuc in fontibus inquirendis occupati, in terræ profunditate duorum tabulatorum, integros eosque ex lapidibus sculptos fontium pedes invenerunt; qui
vero

vero falcati, vel in formam arcus pro messoriiis falcibus acuen-
dis fuerunt formati, sed oblimati & attriti. A dicto colliculo,
prouti nunc traditiones volunt, immo ipsissima telluris profun-
ditas revera demonstrat, *Nava* hodiernam *Hackenheimensem* por-
tam præterfluebat, porro sese flectendo cursum dirigebat iux-
ta *castrum* vel *murum ab ethnicis* cognominatum, & quidem
ab orientali plaga, in campi planitiem, atque tandem, *Gen-
zingam* versus, in præsentem suum alveum. Brachium au-
tem vel cornu fluminis, apud hodiernam *Araufionensem* au-
lam excedens seque separans, sese coniungebat cum rivo *El-
lerbach*, ex altera valle demanante, rursusque iam modo com-
memoratum murum (*die Heidenmauer*), sed tamen occiden-
tem solem versus, adluebat, atque tandem in longiori suo
progressu semet cum principe fluvio seu patre suo commisce-
bat, nominatim in loco, qui vulgo *ardessa* vel *schistum rufum*
(*die rothe Laye*) adpellitur. Interim hic obiter monemus,
ante secula aliquot iuxta prædictam aulam *Araufionensem* ste-
tisse moletrinam, eiusque fluentum per loca, ubi hodiedum
sunt portæ, horti viaque crucis vel compita (*Kreuzgass*),
suum habuisse cursum. Vnde etiamnum in omnibus hisce
locis subterraneum fluentum perpetuas aquarum scaturigines,
humida loca, cellas uvidas rebusque condendis maxime no-
civas & cetera plura præbet incommoda. Præter comme-
morata monumenta, ex eo quoque nostra haud parum stabi-
litur opinio, quod, in effodiendis fontibus, arbores integræ
in duorum tabulatorum profunditate veluti strata locataque,
apud portam *Hackenheimensem*, immo in ipsa urbis compita
iam fuerint inventæ, quippe quarum situs certe nulli alii
causæ, quam priscae magnæque aquarum inundationi, ad-
scribi potest. Insuper avulsa *Nava* ripa, speciatim e regione
pascuorum pentecostalium (*Pfingstweide*) hodiedum adhuc
cernitur, ibique ad ipsorum latus, altus unico tabulato, limo
a vicinis montibus obductus, sed altior, quam præsens al-
veus, in duris lapidibus, in silicibus, in lapidibus carbona-
riis, in coctis lateribus, in achatis &c. subter terram cogno-
scitur:

scitur: rudus, quo alveus *Navæ* profundissimus in solo vel vado suo quotidie quasi sternitur, huc quoque pertinet.

Castrum itaque, quod iam nunc ad orientem *Navæ* partem situm, olim stetit in quadam insula *Navæ*; quarum insularum nonnullæ tum in ipsa urbe, tum ab utraque urbis parte adhuc iacent. Tam ad ædificationem castrî, quam ad ipsius etiam usum, verosimiliter bina fluminis cornua pontibus fuere coniuncta; quorum pontium fundamenta piscatores, ut animo menteque conceperant, ante quinquaginta annos, & quod excurrit, in occidentali *Navæ* plaga, immo in ripis ipsius, observaverant. Ante hosce pontes deinde homines confidebant villasque exstruebant, quarum unam *Sparhaussen* adpellitatam fuisse tradunt. Istius generis homines, quod a veri specie non alienum videtur, alimenta sibi capiebant ex commeatu victuque in *castrum* importato. Iidem bini pontes, supra divisum *Navæ* fluvium strati, forsitan tam respectu protentæ in longitudinem insulæ, quam cum utraque ripa copulabant, quam quoque respectu fluminis ipsius, quod veluti dissecabant, ipsi *castro* nomen *Stauronesi* vel *insulæ crucis* (*Kreuzinsel*), castro autem cum villis sibimet adnexis nomen *Crucis-Navæ*, *Crucis-nahæ*, *Cruce-nahe*, Lat. *Cruciniacum*, modo *Kreuznach*, adquisiverunt. Pristinæ vero villas ibidem reapse exstitisse, comprobant tum ipsarum muri, ad orientalem fluminis plagam inventi, tum etiam excisa earumque integra portarum limina, cardinum lapides, cardinumque foramina utrimque facta, in alta via *Bosenhemiensi* sternenda haud ita pridem detecta. Insuper easdem villas ad unam omnes iam tempore Romanorum stetisse, cadavera cum urnis nummisque iuxta muros hosce reperta, evidenter evincunt p).

§. XXI.

p) Conf. supra §. XIX. p. 111; nec non §. III & IV. p. 6. & 9.

§. XXI.

Quidquid autem huius rei sit, hanc urbem satis esse antiquam, immo iam initio seculi noni celebratam, ex variis iisque certissimis liquet documentis q). Eodem nono seculo Imperatores quoque in regione *Crucenacensi* habuerunt bona menfarum, vel patrimonialia, prouti vocantur, quin etiam proprium *Palatium regium* r); quod deinceps ad Duces Franciæ pervenit s). Dignissima memoratu sunt, quæ antiquitatem loci sufficienter comprobant, sequentia: „CRV. CENACHVS. Inter Episcopatus Wirceburgensis possessiones, a Carolomanno, Pippini regis fratre, acceptas, Ludovicus Pius Francofurti an. 822 confirmavit ecclesiam S. Martini in villa *Crucenacus*, in pago Wormatiensi sitam. Anno xxii eiusdem Imperatoris regii palatii Ingelheimensis exactor in eadem pagi Wormatiensis villa *Cruciniacum* varia bona permutatione accepit. Triennio post Ludovicus hic in *Cruciniaco palatio* confirmavit commutationem bonorum inter abbatiam Fuldensem & Bopponem comitem. *Crucenacha* inter villas suas indominicatas Carolus Crassus cum *Ingilnheim* &c. commemorat an. 881. Arnolfus rex villam *Crucinaham* quoque recenset in diplomate Wirceburgensi an. 889. Pars oppidi cis Navam (t) recentior est u). „ Sic quoque idem Carolus Crassus ex villa sua indominicata *Crucenaha* nonam partem de omni conlaboratu, videlicet annona, vino, frischlingis, argento &c. tradidit anno 882 ecclesiæ Francofurtensi

P 2

q) V. gr. ex diplomatibus tunc temporis signatis. Vid. cel. *Heumannus* de re diplom. T. I. p. 249. & 257.

r) De quo mox §. XXII.

s) Lege *Kremerum* in den diplom. Beitr. p. 112.

t) Respectu scriptoris, sed ratione situs nostri trans Navam.

u) Conf. ampliss. *Andr. Lameius* in descript. pagi Wormat. in act. acad. Palat. T. I. p. 279. seq.

furtenfi S. Bartholomæi v). Sic eamdem Caroli Crassi donationem, ecclesiæ Francofurtensi concessam, nempe nonam partem de annona, vino, frischlingis, sevo, denariis, deque rebus aliis in villa indominicata *Crucinaha*, OTTO II Imperator anno 974 confirmavit w). Pari ratione *Crucenacum* nostrum adhuc anno 1181. immo 1183 *villa* nominatur x). Ceterum hocce *Crucenacum* iam ætate CAROLI Magni satis superque fuit notum, quamvis iis temporibus non nisi *villulæ* nomine compareat, sitæ in pago *Hunnesrück*, vel potius in istius pagi confiniis y). Nam ad pagum spectavisse Navensem, affatim constat z). Quod reliquum est, antiquitate sua haud parum claruisse, ex historia LUDOVICI Pii Imperatoris patet, de quo scribitur: LUDOVICVM, *peracto Principum conventu an. 819. mense Iulio Ingelheimii, ubi cum Juditha uxore secunda nuptias celebraverat, cum eadem primum Cruciniacum, deinde Bingium petiisse, ibique cum uxore & liberis naves conscendisse, & Rheno secundo ad Confluentias navigasse, post in Arduenna sylva venationibus indulgisse a). Ibi- dem quoque idem Imp. LUDOVICVS Gerulfo fideli suo quædam bona in pago Frisiæ Westracha, nominatim in villa Cumminge & Hunderi aliisque villis, circumquaque positis, ipsimet ablata restituit in diplomate, dato CRVCIANICO*
in

v) Vid. diploma *Caroli Crassi* Imp. de fundatione ecclesiæ S. Bartholomæi Francofurt. apud illust. de *Gudenum* in cod. diplom. Tom. I. num. II. p. 2. seq.

w) Consulatur ven. *Würdtwein* in diœc. Mogunt. T. II. p. 414. 417 & 473.

x) Apud *Trithemium* in chron. Sponh. p. 257. seq.

y) Vid. superius §. I. p. 1 & 2. §. X. p. 28.

z) Supra §. X. p. 28. seqq. *Kremerus* in dem Rhein. Franzien p. 68-75; in primis p. 147-152; ubi generatim de hoc pago, speciatim autem de *Crucenaco* p. 148. agitur.

a) Apud *Aventinum* in A. B. lib. IV. p. 290; conf. etiam annal. Franco- rum apud *Reuberum* ad an. 819.

in *Palatio regio*, anno imperii sui xxvi, (id est, 839) viii id. Iulii b).

Quapropter citra dubium ullum antiquo isti muro (Heidenmauer) originem suam debet totum oppidum hodiernum, quamvis prima habitacula locis in iisdem, ubi nunc oppidum ædificatum est, certe non steterint. Nam, alveo fluvii mutato, domicilia quoque mutabantur, iuxta fluvium deinceps constructa. Vnde etiam multa vetusta ædificiorum ruidera hodie in hortis, ante portam Hackenhemiensem paratis, supersunt. Insequuta postmodum structura *Palatii regii Francorum*, & quidem ad occidentalem regionem *Castri*, (quod tandem, tempore Spirensis dominii, in sedem Ecclesiasticorum, & rursus in templum cænobiumque S. *Kiliani* c), commutatum fuit, nec non demum ante paucorum annorum spatium agris accommodatum,) in causa fuit, cur incolæ propter alimenta necessaria cum ædificiis suis sensim avocarentur ab eo loco, atque ad istum locum, ubi nunc *vetus oppidum* conspicitur, veluti invitarentur.

§. XXII.

Aliquam *Palatii regii* mentionem iam d) fecimus. Quocirca de isto hic loci sequentia dumtaxat subnectimus. Imperatores videlicet in regione *Crucenacensi* non modo *regium Palatium*, sed bona quoque patrimonialia habuisse, quæ deinceps ad Franconiæ Duces transierunt, iam abunde cognitum est. De eodem *Palatio* historicus e) scribit: „*Crucinia-*
P 3 „*cum,*

b) In annal. Paderborn. p. 118; quibus addantur *Tolnerus* in hist. p. 60, & *Kremerus* in dem Rhein. Franzien p. 369.

c) De quo inferius §. XXIX. num. 3.

d) Supra §. IV. p. 9.

e) Nimirum auctor chronici Gotwicensis lib. III. (alias Tom. I. P. II.) p. 466. Conf. *Kremerus* in den dipl. Beitr. p. 112.

„ cum, Germanice *Creuznach*, civitas Palatinatus inferioris
 „ ad amnem *Navam* seu *Novam*, *die Nahe*, in pago Hunnes-
 „ ruck, cum arce editissima, REGIO etiam PALATIO
 „ condecorata, cuius nobis mentionem facit *Diploma Ludovi-*
 „ *cianum* f); ubi subscriptio ita sonat: ACTVM CRVCI-
 „ NIACO PALATIO. Postea Ducibus Franciæ orientalis
 „ paruit, sed ex Henrici IV. Imp. & Ducis Franciæ dona-
 „ tione Episcopatus Spirensi collata, ab hoc autem emtionis
 „ & venditionis titulo ad Comitatum Spanheimensem, cuius
 „ caput est, fuit translata. „ Alibi hæc habentur: In Ger-
 „ mania, *dulcis patriæ nostræ, amplissimis finibus Terræ Rhe-*
 „ *nensi* *κατ' ἐξοχὴν* *splendidum* des Reichs nomen attributum,
 „ quam sibi reservarunt imprimis ex terris Germanicis Reges no-
 „ stri, & in qua regni sedes *Aquisgranum* atque insignia PALA-
 „ TIA: *Ingelheim*, *Triburia* g), *Sala in Franconofurt*, CRV-
 „ CINIACVM, hodie *Creuznach* h). Hinc etiam Imperato-
 „ res sæpius ibidem fuerunt commorati. Sic de LVDOVICO
 „ Pio scribitur: Anno v. regiminis, id est, anno CHRISTI
 „ 818. per *Cruciniacum*, *Bingiam*, *Confluentiam* ad *Ardennam*
 „ *silvam venationis caussa pervenit*, mox *Aquisgranum* reversus i).
 „ Idem Imperator etiam fuit ibidem in *Cruciniaco* palatio, an-
 „ no regiminis suæ xxvi, id est, A. C. 838. (839.) k). Vtrum
 „ autem

f) Quod ex traditionibus ineditis *Fuldenfibus* produxit *Eccardus* in probat.
 histor. genealog. Marchionum Misnensium num. VI. p. 257. & 258.
 Vid. *Kremerus* l. d.

g) Vid. nostra comment. hist. de *Oppenheimio* §. VI. p. 17. seqq. & §. XI.
 p. 33.

h) Apud *Buderum* in progr. de verbi *Reich* significatione p. 7; cui mere-
 tur addi catalogus palatiorum utriusque Franciæ in *Christi. Gottfr.*
Hoffmanni Grundsätzen des Teutschen Staatsrechts lib. IV. cap. I.
 p. 304.

i) Conf. *Heumannus* de re diplom. Tom. I. p. 249. nos supra §. XXI. b.

k) Vid. idem *Heumannus* l. d. pag. 257. supra §. XXI. pag. præced.

autem iam sæpe memoratus murus, die Heidenmauer, extra *Crucenacum*, in dextra Navæ ripa Planigium versus, huius *Palatii regii* reliquiæ sint, prout alibi 1) scribitur, aliquatenus dubitari potest. Antiquum namque *Palatium* regum Francorum, quod iam anno 800 & 900. nomen *Crucinaci* & *Crucenahe* gesserat, proprie muro ab ethnicis sic nominato minime fuisse superstructum, sed iuxta eum potius ad occidentem stetisse, manifestum inde est, quod *castrum* verosimiliter iam anno supra trecentesium tricesimo septimo in Alamannicis & Francicis bellis devastatum fuit; alioquin tot Romanorum nummi, quin etiam ollæ ipsis impletæ, iuxta illud *castrum*, & quidem proxime in ipsa superficie, non amplius invenirentur; quid? quod post subsequutam *Palatii* reædificationem non tantum varia partim integra partim mutila hominum cadavera, saltem in auferendo rudere, sed nummorum etiam ollæ, in prisco rudere latitantes, attritæ detritæque fuissent.

HENRICVM IV Imperatorem an. 1065. villam suam *Crucenahe* cum *Palatio* ecclesiæ Spirensi donavisse, statim m) videbimus. Ipsum igitur *Palatium*, ubi LUDOVICVS *Germanicus* quoque ius dixit, & diplomata signavit n), tunc temporis adhuc steterat. Nec a temporibus Francorum & Spirensium, nec postmodum ulterior dicti *Palatii* devastatio usque ad ævi mediæ finem uspiam commemoratur. Quid itaque verosimilius, quam quod Canonici partem huius *Palatii*, quod universum sibimet ipsis ineptum, atque ad usus suos minime conveniens esset, tamquam domicilium nonnullorum Ecclesiasticorum, qui loci præfecti iudicesque existerent, adeoque sicut antea fuit, tamquam prætorium vel quæ-

1) Nimirum apud *Kremerum* l. c. pag. 112.

m) Nempe seq. §. XXIII. conf. in initio huius §. not. f.

n) Vid. supra §. XXI.

quæstorium retinuerint; iuxta quod deinde *Ioannes II*, Comes Sponhemienſis, eccleſiam fundavit, eamque redditibus dotavit an. 1332. o). Vnde primam originem cænobii *S. Kiliani* repetendam eſſe, nemo inficias ibit p). Tempore Regum Francorum, &, quod eſt verofiſimile, circa annum octingentefimum ſeptuageſimum in diſiſione orientalis & occidentalis regni Francici, cuius limites pagus Navenſis ſtatuēbat, caſtrum partim caducum & ruinoſum, partim vero firmum & durabile, accepit nomen *Oſtroburgi*, videlicet qua caſtrum in limite regni Oſtrofranciæ poſitum, atque nomen antiquum *Cruciniacum* quaſi per hereditatem naſtum eſt; ſed tamen loco eius in ſubſcriptione *LVDOVICI Germanici* recentius *Palatium regium* adhuc exprimitur. E contrario nomen *Oſtroburgi* dumtaxat ad priſcum Romanorum caſtrum, minime vero ad recentius *Palatium* referebatur. Inde colligere licet, Imperatorem in *Palatii* villæque donatione caſtrum, qua regale imperii, ſibi reſervaffe. Qua cum re quoque congruit, quod eius poſteri ruruſus ædificare caſtrum cæperint, ſed tamen, rogante collegio Canonicoꝝ an. 1206. ſub *PHILIPPO Suevo*, ab ædificando deſtiterint q), atque caſtrenſem, quam vocant, iuriſdictionem, decimas cenſuſque Comitibus conceſſerint Rhenenſibus, Rhenenſes vero Comites tandem omnia tradiderint Palatinis, qui illud etiam adhuc ſub nomine *Oſtroburgi* poſſident. Anno 1176. urbem novam nondum exſtitiffe, & urbem veterem tantummodo fuiſſe villam, iuxta *Palatium* exſtructam, tum ex antecedentibus aliquo modo diluceſcit, tum ex ſequentibus paulo clariuſ diluceſcet.

§. XXIII.

o) Legatur *Kremerus* l. d. p. 310.

p) Plura dabimus infra §. XXIX. num. 3.

q) Conf. idem *Kremerus* l. c. pag. 113. in not. & p. 143. ſeq.

quæstorium retinuerint; iuxta quod deinde *Ioannes II*, Comes Sponhemienſis, eccleſiam fundavit, eamque redditibus dotavit an. 1332. o). Vnde primam originem cœnobii *S. Kiliani* repetendam eſſe, nemo inficias ibit p). Tempore Regum Francorum, &, quod eſt verofiſimile, circa annum octingentefimum ſeptuageſimum in diſiſione orientalis & occidentalis regni Francici, cuius limites pagus Navenſis ſtatuēbat, caſtrum partim caducum & ruinoſum, partim vero firmum & durabile, accepit nomen *Oſtroburgi*, videlicet qua caſtrum in limite regni Oſtrofranciæ poſitum, atque nomen antiquum *Cruciniacum* quaſi per hereditatem naſtum eſt; ſed tamen loco eius in ſubſcriptione *LVDOVICI Germanici* recentius *Palatium regium* adhuc exprimitur. E contrario nomen *Oſtroburgi* dumtaxat ad priſcum Romanorum caſtrum, minime vero ad recentius *Palatium* referebatur. Inde colligere licet, Imperatorem in *Palatii* villæque donatione caſtrum, qua regale imperii, ſibi reſervaviſſe. Qua cum re quoque congruit, quod eius poſteri ruriſus ædificare caſtrum cœperint, ſed tamen, rogante collegio Canonicoꝝ an. 1206. ſub *PHILIPPO Suevo*, ab ædificando deſtiterint q), atque caſtrenſem, quam vocant, iuriſdictionem, decimas cenſusque Comitibus conceſſerint Rhenenſibus, Rhenenſes vero Comites tandem omnia tradiderint Palatinis, qui illud etiam adhuc ſub nomine *Oſtroburgi* poſſident. Anno 1176. urbem novam nondum exſtiſſe, & urbem veterem tantummodo fuiſſe villam, iuxta *Palatium* exſtructam, tum ex antecedentibus aliquo modo diluceſcit, tum ex ſequentibus paulo clariuſ diluceſcet.

§. XXIII.

o) Legatur *Kremerus* l. d. p. 310.

p) Plura dabimus infra §. XXIX. num. 3.

q) Conf. idem *Kremerus* l. c. pag. 113. in not. & p. 143. ſeq.

Andreae, Johann Heinrich, 1728-1793

Crucenacum Palatinum Cum Ipsius Archisatrapia Illustratum

Bd.: 2

[Heidelberg] 1781

4 Diss. 1182-1/9

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10929123-6